

گیاهان دارویی خودرو در استان چهارمحال و بختیاری و نقش آن‌ها در توسعه گردشگری گیاهان دارویی و اشتغال‌زایی جوانان

تاریخ دریافت: ۹۹/۱۰/۰۱

تاریخ پذیرش: ۹۹/۱۱/۰۳

کد مقاله: ۲۷۸۶۰

سیده زهره آزاده قهفرخی^۱، سیده فاطمه آزاده قهفرخی^۲،
مصطفی کرباسیون^۳، فاطمه جلال‌الدین^۴

چکیده

امروزه تمایل مردم به استفاده از منابع طبیعی مانند گیاهان دارویی برای درمان مشکلات جسمی و روانی سبب افزایش توجه به گردشگری درمانی شده است که در حال حاضر از رو به رشدترین بخش‌های صنعت گردشگری است. گردشگری گیاهان دارویی با تاکید بر طب سنتی یکی از شاخه‌های گردشگری درمانی است. همپوند کردن گردشگری و علوم گیاهان دارویی، می‌تواند استراتژی باشد برای احیا و حفظ طب سنتی که یکی از مؤلفه‌های ناملموس فرهنگی ایران است. در این تحقیق مجموعه‌ای از گیاهان دارویی استان چهارمحال و بختیاری از مطالعات گذشته جمع‌آوری شد و نتایج نشان داد که در مراتع این استان تعداد زیادی از گیاهان دارویی به شکل خودرو رشد می‌کنند. این استان علاوه بر طبیعت زیبا، با توجه به تعداد نسبتاً فراوان گیاه دارویی، و فرهنگ استفاده از آن‌ها و روش‌های سنتی که در بین جوامع محلی این استان مرسوم است، دارای استعداد مناسبی در جهت جذب گردشگر می‌باشد. علاوه بر این با توسعه این شاخه از گردشگری در استان چهارمحال و بختیاری روحیه کارآفرینی در بین جوانان افزایش یافته، که به تبع آن شاهد توسعه اقتصادی و کاهش مهاجرت از روستاها به شهرها خواهیم بود.

واژگان کلیدی: گردشگری گیاهان دارویی، چهارمحال و بختیاری، رونق اقتصادی، طب سنتی

۱- کارشناس ارشد فیزیولوژی گیاهان دارویی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه شهرکرد

zohrezade2015@gmail.com

۲- دانشجوی کارشناس بهداشت عمومی، دانشکده بهداشت، دانشگاه علوم پزشکی آزاد تهران

۳- دکتری توسعه منابع انسانی، استادیار دانشکده کشاورزی، دانشگاه شهرکرد

۴- دانشجوی مهندسی آب، دانشکده کشاورزی، دانشگاه شهرکرد

گیاهان دارویی از مهمترین بخش‌های اقتصادی کشور بوده و از آن‌جا که این بخش از نظر تأمین نیازهای مردم، تأمین مواد اولیه صنایع، اشتغال افراد، ایجاد درآمد حائز اهمیت است، استفاده درست از این سرمایه‌ی ارزشمند می‌تواند سبب کاهش نابرابری در آمدی و ایجاد ثبات اقتصادی و جلوگیری از مهاجرت روستائیان و شهری‌ها به سایر نقاط دیگر باشد که امروزه گریبان‌گیر بسیاری از نواحی شهری کشور ما شده است. با رشد گردشگری، نیازها و تقاضاهای جدید پیش می‌آید و میزان تقاضا نسبت به کالا، خدمات و اطلاعات افزایش می‌یابد و این امر، محیط کسب و کار جدید را فراهم کرده و موجب افزایش روحیه‌ی کارآفرینی در بین روستائیان می‌شود و همچنین منجر به افزایش سرمایه‌گذاری و ایجاد بنگاه‌های جدید اقتصادی در مناطق کم درآمد می‌شود (گودآسیایی و نژاد محمد نامقی، ۲۰۱۹). امروزه با روی آوردن گردشگران از گردشگری انبوه به گردشگری بازار خاص و نوظهور توجه به انواعی از گردشگری از جمله گردشگری گیاهان دارویی و گردشگری سلامت اهمیت خاصی پیدا کرده است. همچنین مطالعات نشان می‌دهد که برخی کشورهای در حال توسعه پیشرفت خوبی در زمینه گردشگری گیاهان دارویی داشته‌اند (مؤیدنیا و همکاران، ۱۳۹۵). برای مثال کشور چین سالیانه گردشگران زیادی را به کشور خود دعوت می‌کند و نه تنها گردشگران را با باورها، آداب و رسوم باستانی خود آشنا می‌کند، بلکه آنان را با سبک زندگی امروزی، فرهنگ و نحوه مرادفات خود همراه می‌کند. دانش گیاهان دارویی، فرهنگ بهره‌گیری از داروهای طبیعی و طب سنتی چین به عنوان یکی از میراث معنوی متعدد چینی‌ها مطرح است. در طب سنتی چینی که بیش از ۵ هزار نوع درمان مثل طب سوزنی، ماساژ درمانی دارند بیش از ۶ هزار نوع ترکیب دارویی استفاده می‌کنند. چینی‌ها برخلاف برخی ملل صاحب تمدن کهن دیگر، طب سنتی را همچون یک شیء ارزشمند در لفافه نپیچیده‌اند و آن را بر روی تاقچه فراموشی نگذاشته‌اند، بلکه گردشگرانی را که به کشورشان سفر می‌کنند، برای آشنایی با این میراث دیرینه‌اشان، به مراکز طب سنتی دعوت می‌کنند و با استفاده از امکانات و روش‌های طبی طبیعی (و غیر از پزشکی رایج) مثل استفاده از گیاهان دارویی و گیاه درمانی، ماساژ، آب درمانی (که امروزه تحت عنوان گردشگری سلامت می‌شناسیم) درآمد بسیار خوبی را کسب می‌کنند. آن‌ها گردشگری سلامت خود را در دو مقوله‌ی مجزای سنتی و مدرن تقسیم کرده و بنا به خواست‌ها و سلاقت مختلف گردشگران، طرفداران طب سنتی خود را با اتکاء به فرهنگ و تمدن غنی طب سنتی چین پذیرائی می‌کنند و از طرفی دیگر توریست‌های علاقه مند به طبابت روز را با آخرین دانش پزشکی، متدهای روز دنیا و مدرن‌ترین تجهیزات روز پزشکی مورد عنایت قرار می‌دهند. بر اساس تحقیقات صورت گرفته، عموم کشورهایی که بیشتر وارد عرصه توریسم‌درمانی سنتی شده‌اند، یا دارای پیشینه و ظرفیت‌های علمی و بومی آن بوده‌اند و یا توانسته‌اند آن را وارد، و در کشور و فرهنگ خود نهادینه کنند (طیبه باقری، ۲۰۱۰). در ایران، گیاهان دارویی از زمان‌های قدیم در طب سنتی برای درمان بیماری‌ها استفاده می‌شدند، هم‌پیوند کردن گردشگری و علوم گیاهان دارویی، نه تنها راهی برای انتقال دانش و علم گیاهشناسی به علوم است، بلکه می‌تواند استراتژی باشد برای احیا و حفظ طب سنتی که یکی از مؤلفه‌های ناملموس فرهنگی مشرق زمین به ویژه ایران است (مؤیدنیا و همکاران، ۱۳۹۵). طب سنتی در ایران تاریخ طولانی دارد و بسیاری از پزشکان در طول تاریخ همچون ابوعلی سینا و رازی کتاب‌های مانند قانون فی الطب و الحاوی را در زمینه‌ی طب سنتی گیاهان دارویی نوشته‌اند و از قرن ۱۳ تا ۱۸ میلادی از کتاب‌های مرجع طب در مغرب زمین بوده است (مؤیدنیا و همکاران، ۱۳۹۵). استان چهارمحال و بختیاری به علت شرایط خاص آب و هوایی صنعتی نیست و یکی از استان‌های محروم کشور محسوب می‌شود. بیشتر ساکنین این استان به فعالیت‌های کشاورزی و دامداری مشغول می‌باشند و سطح درآمد پایینی دارند. اما موقعیت ممتاز جغرافیایی این منطقه با قرار گرفتن در میان سلسله جبال زاگرس و با برخورداری از طبیعت زیبا و متنوع و مناظر بدیع طبیعی و فرهنگی می‌تواند زمینه‌های وسیع و گسترده‌ای را جهت توسعه در اختیار دستگاه‌های برنامه‌ریزی، اجرایی و مردم محلی قرار دهد و بسترهای الزام را برای سرمایه‌گذاری و جذب گردشگر فراهم نماید؛ که می‌توان با بهره‌گیری از مزایای مذکور ضمن اشتغال‌زایی در روند توسعه انسانی و منطقه‌ای به عنوان یک محور اصلی، ایفای نقش نمود (خاکساری و عباسی، ۲۰۱۳). در این استان ۱۴۰۰ گونه گیاهی موجود است که از بین این گیاهان، تعداد بسیاری از آن‌ها خاصیت درمانی دارند. از روزگاران گذشته نیز در این استان مردم محلی در روستاها، بختیاری‌ها و کوچ‌نشینان از طریق روش‌های طب سنتی و با بهره‌گیری از گیاهان دارویی مرتعی برای درمان بیماری‌ها و به عنوان طعم‌دهنده استفاده می‌کردند. می‌توان با جذب گردشگر به این استان علاوه بر آشنایی بیشتر گردشگران با فرهنگ، آداب و رسوم زیبای بختیاری‌های کوچ‌نشین و روستائیان، در صورت علاقه‌مندی به طب و درمان‌های سنتی، فرهنگ مصرف گیاهان دارویی، صنایع دستی و محصولات لبنی را به عنوان سوغاتی از استان عزیزمان در اختیارشان قرار داد. در این پژوهش گیاهان دارویی استان و کاربردهای درمانی آن‌ها طبق نتایج محققان گذشته جمع‌آوری شده تا به اهمیت گیاهان دارویی و درمان‌های سنتی در این استان برای جذب گردشگری سلامت مبتنی بر طب سنتی و گیاهان دارویی پرداخته شود.

۲- روش پژوهش

در این پژوهش، لیستی از مهم‌ترین گونه‌های دارویی که در استان، توسط گیاهشناسان گزارش شده، تهیه و اندام مورد استفاده و خواص درمانی گیاهان نیز از منابع متفاوت جمع آوری شده و طبقه بندی و برای هر گیاه، مقابل آن ذکر شد. بررسی‌ها نشان داد که گیاهان مناطق تنگ صیاد (حیدری و همکاران، ۱۳۹۷)، منطقه هلن (غلامی و شیرمردی، ۲۰۱۷)، منطقه سبزکوه (اسدی و بروجنی و همکاران، ۱۳۸۸)، کوه رخ (آرین منش و همکاران، ۲۰۰۹؛ قاسمی دهکردی و همکاران، ۲۰۱۵)، کوه شیت (دهقانی و همکاران، ۲۰۱۶)، شیدا (وهایی و همکاران، ۲۰۱۹)، کرسنگ (شیرمردی و همکاران، ۲۰۱۱)، کاکلک (نقی پور برج و همکاران، ۱۳۹۵)، جهمان (نقی پور برج، ۲۰۱۹) در سال‌های گذشته شناسایی و گزارش شده است.

۳- نتایج

همان طور که در جدول زیر (جدول ۱) مشاهده می‌کنید تعداد ۲۵۳ مورد از گیاهان دارویی پرکاربرد و مهم در استان چهارمحال و بختیاری، اندام مورد استفاده و خواص درمانی آن‌ها به اختصار بیان شده است.

جدول ۱. گیاهان دارویی مرتعی و خودرو استان چهارمحال و بختیاری، اندام مورد استفاده و خواص درمانی

شماره	نام علمی	نام فارسی	خانواده	اندام	خواص درمانی سنتی	منطقه گزارش شده
۱.	<i>Acantholimon erinaceum</i> (Jaub. & Spach) Lincz.	کلاه میرحسن خاریشتی	Caryophyllaceae	ریشه	تقویت سیستم ایمنی بدن، تنظیم کلسترول خون و کاهش خستگی	تنگ صیاد
۲.	<i>Acanthophyllum</i> sp	چوبک	Caryophyllaceae	ریشه	رفع بواسیر، التهاب پوست، اسهال، انعقاد خون، غشای مخاطی	کاکلک، تنگ صیاد
۳.	<i>Acer monspessulanum</i> L.	کیکم شیرازی	Aceraceae	میوه خشک، شیره	محافظت از قلب، تقویت سیستم ایمنی بدن، حفظ قند خون طبیعی، جلوگیری از دیابت، درمان آکنه، ماساژ روغن روی پوست جلوگیری از پیری پوست	تنگ صیاد، شیدا
۴.	<i>Achillea keltalensis</i> Boiss.	بومادران	Compositae	سرشاخه گلدار	درمان اسهال	سبزکوه
۵.	<i>Achillea millefolium</i> L. Subsp. millefolium	بومادران هزار برگ	Compositae	سرشاخه گلدار	درمان بیماری‌های عصبی، هیستری، صرع، ضعف قلب و خستگی عمومی	تنگ صیاد، کرسنگ
۶.	<i>Achillea wilhelmsii</i> C. Koch.	بومادران	Compositae	سرشاخه گلدار	ضدتشنج، بادشکن، بیماری‌های تنفسی، التهابات پوستی	رخ، تنگ صیاد، کرسنگ، سبزکوه
۷.	<i>Alcea koelzii</i> I.Riedl.	ختمی	Malvaceae	ریزوم و گل‌ها	ضدالتهاب، خلط آور	تنگ صیاد، هلن
۸.	<i>Alhagi persarum</i> Boiss. & Buhse.	خارشتر، خار حجی	Papilionaceae	اندام هوایی	معرق، درمان روماتیسم، مدر مسهل	کاکلک، تنگ صیاد
۹.	<i>Allium ampeloprasum</i> L. Subsp. iranikum Wendelbo	تره کوهی، پنیرک معمولی	Liliaceae	اندام هوایی	ضد عفونی کننده، افزایش قدرت یادگیری، تقویت بینایی، مبارزه با آب مروارید، بهبود عملکرد غده تیروئید، تقویت سیستم ایمنی بدن	تنگ صیاد، هلن، کرسنگ، شیدا
۱۰.	<i>Allium hirtifolium</i> Boiss.	موسیر، پیاز	Liliacea	پیاز	مدر، آنتی بیوتیک، ضدالتهاب، ضد درد، خلط‌آور	هلن، کرسنگ، جهمان، شیدا
۱۱.	<i>Allium rubellum</i>	بونسور، پیاز صورتی	Amaryllidaceae	پیاز	دفع سنگ کلیه، کاهش چربی خون، کمک به هضم غذا	رخ

رخ	خلط‌آور، ضدالتهاب	دانه	Cruciferae	قدومه	Alyssum sp..	.۱۲
هلن، کرسنک، سبزکوه	درمان زخم معده و اسهال	برگ	Amaranthacea	تاج خروس	<i>Amaranthus retroflexus L.</i>	.۱۳
رخ، هلن، کرسنک	ملین، کاهش سرفه، ضدالتهاب	پوست، میوه	Rosaceae	بادام شیرین	<i>Amygdalus communis L.</i>	.۱۴
جهمان، تنگ صیاد	تقویت ریه و طحال، درد معده، ملین	میوه	Rosaceae	بادام زاگرسی	<i>Amygdalus haussknechtii C. K. Schneider ex Bornm.</i>	.۱۵
تنگ صیاد	درمان دیابت، چربی خون، فشارخون، التهاب پروستات، سنگ کلیه، درد، یبوست، سرماخوردگی، آسم	برگ، شاخه، میوه، صمغ	Rosaceae	تنگرس، بادام خارآلود	<i>Amygdalus lycioides Spach.</i>	.۱۶
رخ، شیدا	ضد عفونی کننده، تسکین دهنده درد، سرمه آن به چشم جهت تقویت بینایی، مالیدن کوبیده آن ضدشوره، شپش و رشک است	میوه	Rosaceae	بادام تلخ	<i>Amygdalus scoparia Spach.</i>	.۱۷
کاکلک، تنگ صیاد، هلن، کرسنک، سبزکوه	درمان اختلال پوستی از قبیل اگزما و خارش قرمزی پوست	گل	Boraginaceae	گاو زبان	<i>Anchusa italica Retz.</i>	.۱۸
تنگ صیاد، کرسنک	ضدافسردگی، ضداضطراب، تقویت کننده عمومی بدن به خصوص مقوی قلب و ضد-سرفه و برای درمان بیماری-های سوداوی	گل	Boraginaceae	گاوزبان خاردار	<i>Anchusa strigosa Labill.</i>	.۱۹
کاکلک، تنگ صیاد، هلن، کرسنک، سبزکوه، شیدا	ضدسرفه، ضدبلغم، ضدالتهاب	اندام هوایی	Compositae	بابونه تاج دندان	<i>Anthemis odontostephana Boiss.</i>	.۲۰
تنگ صیاد	خارش پوستی، آکنه	سرشاخه گلدار	Compositae	بابونه	<i>Anthemis sp. Boiss.</i>	.۲۱
هلن، کرسنک	ضدآسم، ضدسرفه، ضدیبوست	میوه، مغز	Rosaceae	زردآلو	<i>Armeniaca vulgaris Lam.</i>	.۲۲
کاکلک، تنگ صیاد، هلن، کرسنک، سبزکوه	اشتهاپآور، بادشکن، درمان تنگی نفس و دلپیچه	برگ و سرشاخه گلدار	Compositae	درمنه کوهی	<i>Artemisia aucheri Boiss.</i>	.۲۳
تنگ صیاد، سبزکوه، شیدا	اثرات مفیدی روی قلب داشته و باعث تقویت کبد می‌شود، خواب آور و مسکن، رفع درد-های عصبی	اندام هوایی	Rubiaceae	زبرینه کوهستانی	<i>Asperula glomerata (M.Bieb.) Griseb.</i>	.۲۴
هلن، کرسنک	مسهل، خلط آور، مسکن، تب بر	کتیرا	Papilionaceae	گون گزی	<i>Astragalus adscendens Boiss & Hausskn.</i>	.۲۵
تنگ صیاد	مداوای سرفه، برطرف کردن گرفتگی صدا، ملین و مسهل، تقویت کننده موی سر	کتیرا	Papilionaceae	گون پنبه‌ای	<i>Astragalus gossypinus Boiss.</i>	.۲۶
هلن	دفع سنگ کلیه و مثانه، تب بر، مقوی معده	کتیرا	Papilionaceae	ناخنک	<i>Astragalus hamosus L.</i>	.۲۷

کاکلک، تنگ صیاد، هلن، کرسنگ	مسکن درد کلیه و مثانه، تقویت کننده ساقه پوست و مو	شیرابه	Papilionaceae	گون طلایی	<i>Astragalus verus</i> Olivier.	۲۸
تنگ صیاد	ضدباکتری	اندام هوایی	Chenopodiaceae	سلمکی ساقه سفید	<i>Atriplex leuoclada</i> Boiss.	۲۹
کاکلک، تنگ صیاد، کرسنگ	تهیه پماد برای زخم	اندام هوایی	Gramineae	جارو علفی بامی	<i>Bromus tectorum</i> L.	۳۰
جهمان، کرسنگ	معطر و بادشکن	دانه‌ها	Umbelliferae	زیره الوندی	<i>Bunium Cariodes</i> (Boiss) Hausskn. Ex Bornm	۳۱
تنگ صیاد، کرسنگ	ضدالتهاپی	اندام هوایی	Umbelliferae	چتر گندمی	<i>Bupleurum gerardii</i> Colmeiro ex Nyman.	۳۲
رخ	ضد نفخ	دانه	Umbelliferae	زیره کوهی، زیره سیاه	<i>Bunium persicum</i>	۳۳
تنگ صیاد، سبزکوه	درمان نقرس، کم خونی، ضعف عمومی، ضعف اعصاب و هیستری، رفع سوء هاضمه، مدر، درمان بیماری کبد و طحال	میوه، ریشه، جوانه‌های گل	Capparidaceae	کور، کبر، علف مار	<i>Capparis spinosa</i> L.	۳۴
جهمان، تنگ صیاد، شیدا، هلن، کرسنگ، سبزکوه	مقوی، بندآورنده خون، محلل سنگ‌های مجاری ادرار	تمام بخش‌های گیاه	Cruciferae	کیسه کشیش	<i>Capsella bursa-pastoris</i> L.	۳۵
جهمان، رخ، تنگ صیاد، هلن، کرسنگ، سبزکوه، شیدا	اشتهاآور، تصفیه کننده خون، درمان ناراحتی سیستم تنفسی	دانه	Cruciferae	ازمک، موچه	<i>Cardaria draba</i> (L.) Desv.	۳۶
تنگ صیاد، کرسنگ	نقرس، روماتیسم و التهاب مفاصل، برای درمان، بیماری‌های پوستی، معرق، مدر، نفخ، قولنج، بیماری‌های کبد، دیابت، آماس، سل ریوی	اندام هوایی	Cyperaceae	جگن برگ باریک	<i>Carex stenophylla</i> Wahlenb.	۳۷
کاکلک، جهمان، تنگ صیاد، هلن، رخ، کرسنگ	برای زخم‌های بد و درمان کننده خارش، مسکن، تقویت کننده اعصاب، رفع درد آرتروز	دانه، اندام هوایی	Compositae	گلرنگ زرد	<i>Carthamus oxyacantha</i> M.B.	۳۸
سبزکوه، کوه شیت، رخ	اشتهاآور، تصفیه کننده خون، پاک کننده سینه از خلط و از بین برنده لکه‌های پوست صورت، درمان سیستم تنفسی	دانه و برگ، ریشه	Cruciferae	ازمک	<i>Catdaria draba</i> L. Desv.	۳۹
رخ	صرع، اسهال، دل درد، سرفه، تقویت معده	پوست	Ulmaceae	داغداغان	<i>Celtis caucasica</i> Willd	۴۰
تنگ صیاد، کرسنگ	اثرات آنتی‌اکسیدان ها و سرطان	ریشه	Compositae	گل گندم زاگرسی	<i>Centaurea aucheri</i> (DC.) Wagenitz.	۴۱
کاکلک، هلن، کرسنگ	تب بر، مسکن، ضد روماتیسم، درمان ورم ملتحمه چشم و پف کردن آن	ریشه	Compositae	گل گندم طلائی	<i>Centaurea behen</i> L.	۴۲

تنگ صیاد، هلن، کرسنک، سبزکوه، شیدا، رخ	مسهل، تب بر، تصفیه کننده خون، ضد ماتیسم، مقوی، آرامبخش، اشتها آور، درمان جوش، خشونت ربه، بیماری پوستی	گل، برگ، ساقه	Compositae	گل گندم	<i>Centaurea depressa</i> M.B.	.۴۳
کاکلک، تنگ صیاد، کرسنک	تب بر و مسکن	گل آذین	Compositae	گل گندم چمنزار، گل گندم بیان	<i>Centaurea iberica</i> Trev.ex Spreng.	.۴۴
تنگ صیاد، کرسنک	فزاینده بینایی و ضد التهاب کناره آزاد پلک‌ها و ورم ملتحمه و گل مژه	ریشه و ساقه	Compositae	گل گندم فارسی	<i>Centaurea persica</i> Boiss.	.۴۵
تنگ صیاد، کرسنک	درمان ورم ملتحه چشم و پف کردن آن و همچنین درد چشم می کند	ریشه و ساقه	Compositae	گل گندم بوته‌ای	<i>Centaurea virgata</i> Lam.	.۴۶
تنگ صیاد، شیدا	جوشانده گیاه معرق، رفع گرفتگی عضلات و اعضا	اندام هوایی	Caryophyllaceae	دانه مرغ متورم	<i>Cerastium inflatum</i> Link ex desf.	.۴۷
تنگ صیاد، هلن، کرسنک، شیدا	ضدمیکروب، آنتی اکسیدان	اندام هوایی	Umbelliferae	جعفری فرنگی کوهستانی	<i>Chaerophyllum macropodium</i> Boiss.	.۴۸
رخ، تنگ صیاد، کاکلک، هلن، کرسنک، سبزکوه	رفع تصلب شرایین و عروق کرونر قلب، درمان کم خونی و یرقان	برگ و ریشه	Chenopodiaceae	سلمه تره	<i>Chenopodium album</i> L.	.۴۹
هلن، سبزکوه	ضد کرم قوی (آسکاریس)، کاهش دهنده قندخون، آرام بخش، اشتها آور، سکسه، تنگی نفس، دل پیچه	اندام هوایی	Chenopodiaceae	گیاه درمنه ترکی	<i>Chenopodium botrys</i> L.	.۵۰
تنگ صیاد، کرسنک	برای سلامت قلب مفید است و خطر بیماری‌های قلبی عروقی را کاهش می دهد	دانه	Papilionaceae	نخود	<i>Cicer</i> Jaub. & Spach.	.۵۱
رخ، تنگ صیاد، کرسنک، سبزکوه، شیدا	مدر، ضد درد، معرق، تب بر، تقویت معده، تصفیه کننده خون، ملین، صفرابر	ریشه	Compositae	کاسنی تلخ	<i>Cichorium intybus</i> L.	.۵۲
تنگ صیاد، هلن، کرسنک	سلامتی، بارداری، دیابت، کبد و پوست	برگ‌های خاردار و ساقه	Compositae	کنگر هرز	<i>Cirsium arvense</i> (L.) Scop.	.۵۳
تنگ صیاد، هلن	ضد ویروس، ضد التهاب و ضد تومور	برگ	Ranunculaceae	کلماتیس اصفهان‌ای	<i>Clematis ispanica</i> Boiss.	.۵۴
تنگ صیاد	معالجه یرقان و ورم طحال	همه بخش‌ های گیاه	Liliaceae	گل حسرت	<i>Colchicum</i> sp.	.۵۵
کاکلک، کرسنک	التیام زخم و و جراحی، هضم سریع غذا	برگ‌های اولیه	Cruciferae	گوش خرگوش	<i>Conringia orientalis</i> (L.) Andr.	.۵۶
تنگ صیاد	ادرار آور، ضد نفخ، هاضم، تقویت معده، برطرف کننده تشنگی	برگ‌های اولیه	Cruciferae	گوش خرگوش	<i>Conringia orientalis</i> (L.) C. Presl.	.۵۷
کرسنک، شیدا	ضد میکروب	اندام هوایی	Ranunculaceae	زبان در قفا	<i>Consolida orientalis</i> (Gay) Schrod.	.۵۸

رخ، منطقه جهان، تنگ صیاد، هلن، کرسنگ، شیدا	درمان یبوست، اثر صفرا بر، ضد کرم	ساقه، برگ، ریشه	Convolvulaceae	پیچک صحرايي	<i>Convolvulus arvensis</i> L.	۵۹
تنگ صیاد، هلن، کرسنگ	کاهش چربی و فشارخون	اندام هوایی	Papilionaceae	یونجه باغی	<i>Coronilla varia</i> L.	۶۰
جهان	ملین، مسهل صفرا، خلط آور، مقوی کبد و معد	مان	Oleaceae	شیرخشت لرستانی	<i>Cotoneaster luristanica</i> Klotz	۶۱
تنگ صیاد	جذام، زخم، کورک و درمان بیماری‌های کبدی	شیره	Compositae	کرک	<i>Cousinia tenuiramula</i>	۶۲
هلن	کاهش فشار خون، استرس، تقویت عمومی بدن، ملین، مقوی معده	میوه	Rosaceae	زالزالک زرد	<i>Crataegus azarolus</i> L.	۶۳
تنگ صیاد، هلن، کرسنگ	تنظیم قند و چربی، ملین، ضدالتهاب، برونشیت، رفع اختلالات پوستی، سرماخوردگی، دیابت، درمان نقرس، سنگ کلیه و سنگ صفرا	همه اندام‌ها	Gramineae	مرغ	<i>Cynodon dactylon (L.) Pres.</i>	۶۴
جهان، تنگ صیاد، شیدا	مدر، مسهل، معرق و التیام دهنده زخم‌ها	پوست، ساقه	Thymelaeaceae	برگ بویی (خوشک، خیش)	<i>Daphne mucronata</i> Royle.	۶۵
تنگ صیاد	ضد کرم، پیشاب آور، ضدنقرس، سنگ کلیه	برگ، گل	Ranunculaceae	زبان پس قفای	<i>Delphinium semibarbatum</i> Bienert. ex Boiss.	۶۶
تنگ صیاد	ضد کرم پیشاب آور، ضدنقرس، سنگ کلیه	برگ، گل	Ranunculaceae	زبان پس - قفای غده - دار	<i>Delphinium tuberosum</i> Auch. ex Boiss.	۶۷
رخ، هلن، کرسنگ، سبزکوه، شیدا	آرام بخش، رفع اسهال، ادرار آوری، رفع التهاب کلیه، رفع گرفتگی صدا	دانه، سرشاخه	Cruciferae	خاکشیر ایرانی	<i>Descurainia sophia</i> (L.) Schur.	۶۸
تنگ صیاد، کرسنگ، سبزکوه	خوشبوکننده، مسکن درد دندان	-	Caryophyllaceae	میخک شرقی	<i>Dianthus orientalis</i> Adams subsp. orientalis	۶۹
هلن، سبزکوه	رفع مشکلات معده و ضد عفونی زخم‌ها	سرشاخه	Primulaceae	عروس سنگ	<i>Dionysia revoluta</i> Boiss.	۷۰
تنگ صیاد	درمان کمر درد و دردهای زایمان، بادشکن	دانه	Umbelliferae	مشگک	<i>Ducrosia anethifolia</i>	۷۱
رخ، تنگ صیاد، هلن، کرسنگ، شیدا	درمان عفونت دهان در نوزادان، عفونت رحمی زنان، آسم، التهاب ریه، چاشنی غذا	اندام هوایی	Umbelliferae	خوشاریزه	<i>Echinophora platyloba</i> DC.	۷۲
جهان، شیدا	درمان سرفه	شیرابه	Compositae	کنگر شتری	<i>Echinops cephalotes</i> DC	۷۳
رخ	برطرف کننده سرفه و تب، التیام زخم	-	Asteraceae	شکر تیغال	<i>Echinops</i> Sp.	۷۴
رخ، هلن، کرسنگ، سبزکوه	التهاب مفاصل، واریس، ضد درد، ضد اسهال، مقوی، قابض، تب بر	میوه، گل، برگ	Elaeagnaceae	سنجد (کاشته شده)	<i>Elaeagnus angustifolia</i> L.	۷۵

۷۶	<i>Ephedra major</i> Host	ارمک، افدرا	Ephedraceae	اندام هوایی	سرماخوردگی، آنفولانزا، برونشیت، گرفتگی بینی، تب یونجه، آرتریت، کهپر، عدم تعریق، سردرد، دردهای استخوان و مفاصل و کاهش فشارخون	جهمان
۷۷	<i>Eremostachys</i> <i>laevigata</i> Bunge.	سنبل بیابانی رفیع	Labiatae	سرشاخه	ضد عفونی دستگاه‌اداری، تسکین درد زنبورگزیدگی	هلن، کرسنک، رخ
۷۸	<i>Eremostachys</i> <i>macrophylla</i> Montbr. & Auch	سنبل بیابانی	Labiatae	اندم هوایی	ضد عفونی دستگاه تناسلی زنان، مسکن گزیدگی حشرات	جهمان، هلن، کرسنک، شیدا
۷۹	<i>Erodium</i> <i>cicutarium</i> (L.)	نوک لک لکی هرز، شمعدانی عطری	Geraniaceae	برگ، اندام هوایی	درمان خونریزی، التیام زخم، افزایش شیرمادران، ضد افسردگی، ضد عفونی کننده، اندام‌های هوایی، تقویت کبد و کلیه	تنگ صیاد، هلن، کرسنک، سبز کوه، شیدا، جهمان
۸۰	<i>Eruca sativa</i> Mille	منداب	Cruciferae	برگ‌های جوان	محرک، مقوی دستگاه گوارش، مدر	جهمان
۸۱	<i>Eryngium</i> <i>billardieri</i> F. Delaroche.	زول	Umbelliferae	کل گیاه به خصوص ریشه	خلط آور و بازکننده برونش‌ها، درمان سیاه سرفه، ضداسپاسم و باد شکن، مسکن، درمان درد رماتسم، درمان دیابت، پاکسازی کبد و کلیه	تنگ صیاد، هلن، سبز کوه، شیدا، کرسنک
۸۲	<i>Erysimum</i> <i>repandum</i>	خاکشیر تلخ مواج	Cruciferae	دانه	درمان نارسایی قلبی	تنگ صیاد، هلن
۸۳	<i>Eucaliptus</i> <i>camaldulensis</i> Dehn.	اکالیپوس	Myrtaceae	برگ	تب، سرفه، کپش شدن بینی، عفونت ادراری، روماتسم، نیش حشرات	سبز کوه
۸۴	<i>Euphorbia peplus</i> L.	مسگت دان	Euphorbiaceae	کل گیاه	خارش بدن، درد مفاصل	کاکلک، کرسنک
۸۵	<i>Euphorbia</i> sp. (Worn.) Prokh.	نوعی فرفیون	Euphorbiaceae	شیرابه	درمان میخچه وزگیل	رخ، تنگ صیاد
۸۶	<i>Falcaria vulgaris</i> Bernh.	غاز یاغی	Umbelliferae	برگ	درمان زخم‌ها و اختلالات دستگاه گوارش	هلن، شیدا
۸۷	<i>Ferula assa –</i> <i>foetida</i> L.	آنقوزه	Umbelliferae	صمغ، ریشه وساقه	ضدنفخ و درمان سوء هاضمه، ضد کرم، مبارزه با کرم‌های گیاهان	تنگ صیاد
۸۸	<i>Ferula ovina</i> Boiss.	کما	Umbelliferae	بذر، سرشاخه گلدار، برگ	درمان کمر درد، ضد تشنج و مقوی	تنگ صیاد، هلن، شیدا
۸۹	<i>Ferulago</i> <i>angulata</i>	چویل سه پاره	Umbelliferae	ساقه و برگ	درمان دردهای کلیوی، رفع نفخ شکم حیوانات	تنگ صیاد، هلن، شیدا
۹۰	<i>Ficus carica</i> L. subsp. Carica		Moraceae	میوه، برگ	کاهش فشارخون، کاهش سطح کلسترول و تری گلیسرید خون، جلوگیری از سرطان و التهاب، دفع کننده کرم‌های روده‌ای	هلن
۹۱	<i>Fraxinus</i> <i>rotundifolia</i> Mill	زبان گنجشک	Oleaceae	دانه، برگ، پوست درخت	درمان زخم و کاهش ورم، تب بُر	رخ، هلن، تنگ صیاد
۹۲	<i>Fritillaria</i> <i>imperialis</i> L.	لاله سرتگون	Liliacea	پیاز	رفع کننده اخلاط خونی، تسکین دهنده درد سینه، برونشیت، آسم، سرفه، اختلالات غده‌ها و ادرار کردن دردناک	رخ، هلن، شیدا

جهان، رخ، تنگ صیاد، هلن، کرسنک، سبزکوه، شیدا	تصفیه خون، خاصیت آنتی هیستامینی، کاهنده تپش قلب	تمام اندام	Fumariaceae	شاهتره	<i>Fumaria asepala</i> Boiss	۹۳
تنگ صیاد	بهبود مشکلات کبدی، کیسه صفرا، ضد ورم، ضد اسپاسم، تقویت کننده قوای جنسی، کاهش دهنده صفرا، ادار آور و آرامبخش	اندام هوایی	Fumariaceae	شاه تره گل ریز	<i>Fumaria parviflora</i> Lam.	۹۴
کاکلک	تصفیه خون، خاصیت آنتی هیستامین، کاهنده تپش قلب	اندام هوایی	Fumariaceae	شاهتره	<i>Fumaria vaillantii</i> Loisel.	۹۵
تنگ صیاد	پائین آوردن تب، رفع سنگ مثانه، رفع ورم و کمبود ویتامین	اندام هوایی	Rubiaceae	شیر پنیر	<i>Galium mite</i> Boiss. & Hoh. Boiss.	۹۶
تنگ صیاد، هلن، کرسنک	آرام کننده، مدر، قابض، درمان بیماری مجاری ادرار، ضد تشنج، درمان گواتر، سنگ کلیه، بیماری‌های کبد	سرشاخه	Rubiaceae	شیر پنیر	<i>Galium verum</i> L.	۹۷
سبزکوه	درمان دیابت، آرام کننده	گل	Papaveraceae	شقایق شاخ دار	<i>Glaucium corniculatum</i> L. Rudolph.	۹۸
رخ، شیدا	مسکن و مخدر ضعیف، خواب‌آور و آرام‌بخش، مسکن سرفه‌های مقاوم و خلط آور، ضد سیاه سرفه و تب‌بر، تسکین دهنده دردهای سیاتیک و ضد یرقان، نرم کننده سینه و ضد نفس تنگی، نرم کننده و ضد التهاب، کاهنده ورم‌ها و ضد برونشیت، معرق در ذات الجنب و ضد تب‌های دانه‌ای	شیرابه، گلبرگ، میوه	Papaveraceae	شقایق گل درشت	<i>Glaucium grandiflorum</i> Boiss. & Huet.	۹۹
تنگ صیاد، هلن، شیدا	سینوزیت، ضد آسم، خلط آور، ضد التهاب، زخم معده	ریشه، برگ	Papilionaceae	شیرین بیان	<i>Glycyrrhiza glabra</i> L.	۱۰۰
رخ، هلن، کرسنک، شیدا	جلوگیری از بروز سرطان، اشتها آور، تب بر، کاهش چربی خون به خصوص کلسترول، تصفیه خون، درمان یرقان، نارسایی کبدی، جهت درمان زخم‌های ناشی از سوختگی که عفونی شده‌اند. همچنین برای دفع انگل‌های روده‌ای کنگر را در شیر پخته و مصرف می‌کنند	دمبرگ، ساقه، گل	Compositae	کنگر خوراکی، کنگر علفه‌ای	<i>Gundelia tournefortii</i> L.	۱۰۱
تنگ صیاد، کرسنک	سینوزیت، ضد آسم، خلط آور، ضد التهاب، درمان زخم معده	ریشه، برگ	Caryophyllaceae	گچ دوست دو رنگ، گچ دوست مزرعه روی	<i>Gypsophila bicolor</i> (Freyn & Sint.) Grossh.	۱۰۲
تنگ صیاد، رخ	ضد کرم معده و روده و گرفتگی صدا، درمان اختلالات عصبی، هیستری، صرع، حالت تشنج، عدم تعادل عصبی، تسکین دردهای عصبی و نشاط آور، ضد افسردگی، نیرو دهنده، قابض، هضم کننده، اشتها آور، ضد نفرس	اندام هوایی	Rutaceae	هوفاریون	<i>Haplophyllum perforatum</i>	۱۰۳

تنگ صیاد، کرسنک، شیدا	دفع انگل و کرم روده	سرشاخه گلدار	Compositae	افسنطین، گل بی مرگ کم کپه	<i>Helichrysum oligocephalum</i> DC.	.۱۰۴
هلن، شیدا	تب بر، دفع سنگ کلیه، نقرس	سرشاخه گلدار	Boraginaceae	آفتاب پرست	<i>Heliotropium europaeum</i> L.	.۱۰۵
رخ، هلن، کرسنک	تب بر، درمان کم خونی، سوء هاضمه، ملین، درمان سل، زخم ربوی، سردرد	دانه و جوانه	Gramineae	جو	<i>Hordeum vulgare</i> L.	.۱۰۶
تنگ صیاد	درمان نفخ معده، تقویت سیستم گوارش، سم زدایی بالا، برطرف کردن خون مردگی، مقوی اعصاب، تب بر قوی، مسکن، درمان درد چشم	سرشاخه گلدار	Labiatae	گل اروانه	<i>Hymenocratr bituminosus</i> Fisch & C. A. Mey.	.۱۰۷
تنگ صیاد، هلن	داروی خواب آور، مسکن درد دندان و برای ناراحتی‌های عصبی نظیر تشنج و جنون	ساقه، دانه، برگ	Solanaceae	بذرالنج مشبک	<i>Hyoschymus retieulatus</i> L.	.۱۰۸
تنگ صیاد، کرسنک	داروی خواب آور، مسکن درد دندان و برای ناراحتی‌های عصبی نظیر تشنج و جنون	ساقه، دانه، برگ	Solanaceae	بذر البنج بویراحمدی	<i>Hyoscyamus kotschyanus</i> Pojark.	.۱۰۹
کاکلک، هلن، کرسنک، سبز کوه، شیدا	درمان بیماری پوستی، یرقان، تقویت سرشاخه گلدار مزاج	سرشاخه گلدار	Papaveraceae	شاه تره، زرد شاه	<i>Hypecoum pendulum</i> L.	.۱۱۰
تنگ صیاد، هلن، سبز کوه، شیدا	ضد کرم معده و روده، ادرار آور، گرفتگی صدا را باز می‌کند، اسپهال، ضعف جنسی، درمان کم خونی، ضد افسردگی، درمان کننده بیخوابی، درمان تب و اثر سمی نیش حشرات	سرشاخه گلدار	Hypericaceae	گل راعی زاگرسی	<i>Hypericum helianthemoides</i> (Spach) Boiss.	.۱۱۱
هلن، سبز کوه، تنگ صیاد	ضد ویروس، معالجه زخم، آنتی اکسیدانت، ضد اضطراب، ضد تشنج	سرشاخه گلدار	Hypericaceae	گل راعی دیپیمی	<i>Hypericum scabrum</i> L.	.۱۱۲
تنگ صیاد، شیدا	خلط آور، مدر، دفع کرم، درمان آسم، سیاه سرفه، نزله مزمن ریه، گریپ	ریزوم، پوست	Iridaceae	زنبق صحرایی	<i>Iris songarica</i> Schrenk.	.۱۱۳
تنگ صیاد، کرسنک	درمان بواسیر، سرماخوردگی، کاهش تب مخملک، سرخک، تیفتیوید و آنفلوآنزا از دمکرده ریشه، تقویت و بلند شدن مو	ریشه، برگ	Cruciferae	وسمه	<i>Isatis</i> L.	.۱۱۴
جهمان، کرسنک، سبز کوه، شیدا	درمان مشکلات پوست	غده، سرشاخه گلدار	Amaryllidaceae	خیارک	<i>Ixiolirion tataricum</i> (Pall.) Herb	.۱۱۵
تنگ صیاد، هلن، کرسنک، سبز کوه	خون ساز، تصفیه کننده خون، رفع دلپیچه، درمان کننده سردرد، سرمازدگی، زگیل، تقویت لته و دندان	همه بخش‌های گیاه	Juglandaceae	گردو	<i>Juglans regia</i> L.	.۱۱۶
سبز کوه	درمان یبوست و بهبود هضم غذا، بهبود عملکرد قلب، کاهش فشار خون، کاهش تری گلیسرید، بهبود خواب، درمان عفونت پوستی	برگ، میوه	Cupressaceae	ارس	<i>Juniperuse excels</i> Bieb.	.۱۱۷
تنگ صیاد، شیدا	تنظیم اختلالاتی مانند هیپرلیپیدمی، فشار خون بالا، چاقی و ارترواسکلروز	دانه‌ها	Chenopodiaceae	جاروی قزوینی	<i>Kochia scoparia</i>	.۱۱۸

کاکلک، هلن، کرسنگ	معرق، آرام بخش، خواب آور	برگ جوان	Compositae	کاهوی خاردار	<i>Lactuca serriola</i> L.	.۱۱۹
تنگ صیاد، هلن، شیدا	مقوی قلب، کاهش تپش قلب، رفع ترس و وحشت، اسهال	بذر	Labiatae	بالنگوی شهری	<i>Lallemantia iberica</i>	.۱۲۰
هلن	آرامبخش، خلط آور، صفرا آور، خواب آور، ضدتومور، تنگ کننده عروق، ضداسپاسم، شل کننده عضلانی	برگ و سرشاخه گلدار	Labiatae	گزنه سفید	<i>Lamium album</i> L.	.۱۲۱
هلن، سبزکوه، شیدا	درمان روماتیسم، تب بر، معرق، ملین، محرک و مسکن درد	اندام هوایی	Labiatae	گزنه سای آغوش	<i>amplexicaule Lamium</i> L.	.۱۲۲
تنگ صیاد	تقویت سیستم ایمنی، حفظ سطح کلسترول، کاهش وزن، بهبود هضم، درمان کم کاری تیروئید، بهبود سلامت روان، سم زدایی بدن، افزایش رشد مو و درمان سرفه	اندام زیر زمینی	Podophyllaceae	ترب شیر ارمنستانی	<i>Leontice armeniaca</i> Boivn.	.۱۲۳
کاکلک، تنگ صیاد، کرسنگ	کاهش چربی و کلسترول خون، درمان حشره گزیدگی، رفع خلط سینه	قسمت‌های مختلف گیاه	Cruciferae	ترتیزک صخره روی	<i>Lepidium persicum</i>	.۱۲۴
رخ، شیدا	ملین، درمان روده بزرگ تحریک پذیر، التهاب تشنجی روده کور، برای درمان التهاب روده‌های	گل، دانه	Linaceae	کتان سفید	<i>Linum album</i> ky. ex Boiss	.۱۲۵
هلن، کرسنگ	التیام زخم	اندام هوایی	Papilionaceae	یونجه پا کلاغی	<i>Lotus corniculatus</i> L.	.۱۲۶
هلن	ضد کلسترول، جلوگیری از آسم، درمان دیابت، سم زدایی کبد، جلوگیری از سنگ کیسه صفرا، جلوگیری از پارکینسون، کاهش وزن، کاهش مشکلات تنفسی، ضد درد	میوه، پوست، برگ	Rosaceae	سیب	<i>Malus domestica</i> Borkh.	.۱۲۷
رخ، تنگ صیاد، کرسنگ، شیدا	کاهش درد به خصوص در درمان‌های موضعی، ماسک صورت، درمان سردردهای موضعی	برگ، گل	Malvaceae	پنیرک معمولی، نان کلاغ	<i>Malva neglecta</i> Wallr.	.۱۲۸
تنگ صیاد، هلن، کرسنگ، شیدا	آنتی اکسیدان	اندام هوایی	Labiatae	فراسیون حلی	<i>Marrubium cuneatum</i> Russell.	.۱۲۹
تنگ صیاد، کرسنگ، سبزکوه	ضد التهاب، ضد درد، ضد نزله معزی	برگ و سرشاخه گلدار	Labiatae	فراسیون	<i>Marrubium strobilasiun</i>	.۱۳۰
کاکلک، تنگ صیاد، هلن، رخ، تنگ کرسنگ	چاق کننده، رفع بیوست	سرشاخه گلدار	Papilionaceae	یونجه	<i>Medicago sativa</i> L.	.۱۳۱
کاکلک، هلن، کرسنگ	دیابت	برگ، ساقه، سرشاخه گلدار	Papilionaceae	یونجه زرد، اکلیل الملك، شاه افسر	<i>Melilotus</i> sp.	.۱۳۲
جهمان، رخ، هلن، شیدا	ضد عفونی کننده، تقویت بدن	برگ، سرشاخه گلدار، ریزوم	Labiatae	پونه	<i>Mentha longifolia</i> (L.) Hudso.	.۱۳۳
تنگ صیاد	ضدنفخ، ضد میکروب	اندام هوایی	Caryophyllaceae	مروارید تالشی	<i>Minuartia meyeri</i> (Boiss.) Bornm.	.۱۳۴

تنگ صیاد	ناراحتی تنفسی	ریشه	Cruciferae	خاکشیر تلخ	<i>Morieria spinosa</i> Boiss.	.۱۳۵
تنگ صیاد، سبز کوه، شیدا	ضد رماتیسم، ضد التهاب، ضد عفونی کننده مجاری ادرار	میوه و برگ	Morinaceae	خار عروس	<i>Morina persica</i>	.۱۳۶
رخ، تنگ صیاد	ضد التهاب، ضد سرطان، ضد باکتری، ضد پیری	میوه و برگ	Moraceae	توت سفید	<i>Morus alba</i> L.	.۱۳۷
هلن	درمان اسهال، دیابت	میوه، برگ	Moraceae	توت سیاه	<i>Morus nigra</i> L.	.۱۳۸
کاکلک، جهمان، کرسنک	تهیه چاشنی، طعم دهنده، قی آور و مدر	ریشه غده‌ای	Asparagaceae	کلاغک	<i>Muscari</i> <i>neglectum</i> Guss. ex Ten	.۱۳۹
هلن	ضد دیابت، قابض، ضد عفونی کننده زخم، ضد کرم	برگ	Myrtaceae	مورد	<i>Myrtus communis</i> L.	.۱۴۰
هلن، کرسنک، شیدا	تنظیم قند خون، درمان بیماری پوستی، آگزما، رماتیسم، برونشیت، بیماری طحال، مقوی معده، اشتها آور	اندام هوایی	Labiatae	علف چشمه	<i>Nasturtium</i> <i>officinale</i> R. fissa C. A. May.	.۱۴۱
رخ	آنتی اکسیدان	اندام هوایی	Labiatae	پونه سای انبوه	<i>Nepeta</i> <i>glumerulosa</i>	.۱۴۲
کاکلک، هلن، کرسنک، شیدا	ضد عفونی کننده بدن	اندام هوایی	Labiatae	پونه‌سای ایرانی	<i>Nepeta persica</i> Boiss.	.۱۴۳
هلن، کرسنک، شیدا	ضد ویروس سرخک	برگ	Labiatae	پونه‌سای نیش دار	<i>Nepeta pungens</i> (Bunge.) Benth.	.۱۴۴
تنگ صیاد	صفرآور، آرام بخش، تصفیه کننده خون، محرک کلیه و کبد	برگ	Boraginaceae	چشم گره‌های خزری	<i>Nonnea caspica</i> (Willd.) G. Don.	.۱۴۵
سبز کوه	ضد فشار خون، مدر، ضد دیابت	میوه، برگ، روغن، پوست	Oleaceae	زیتون	<i>Oleae europaea</i> L.	.۱۴۶
تنگ صیاد، کرسنک	معالجه‌ی زردی، استسقا، انواع قولنج‌ها، تسکین درد و تحریک اشتها	دانه و بخش هوایی	Papilionaceae	اسپرس کوه دشته، اسپرس کرچی	<i>Onobrychis</i> <i>gaubae</i> Bornm.	.۱۴۷
تنگ صیاد، هلن، کرسنک، شیدا	ضد عفونی کننده، مدر، ضد رماتیسم، ضد التهاب، ضد عفونی مجاری ادراری	ریشه	Papilionaceae	خارخر	<i>Ononis spinosa</i> L.	.۱۴۸
جهمان، تنگ صیاد، کرسنک، سبز کوه	کمردرد، درد مفاصل	ریشه، میوه، روغن، اندام هوایی	Compositae	خار پنبه برگ نازک، خارزن بابا	<i>Onopordon</i> <i>leptolepis</i> DC.	.۱۴۹
کرسنک	درمان سوختگی‌ها، زخم‌های مقعد، بواسیر و زخم‌های پوستی	ریشه	Boraginaceae	زنگوله ای زرد	<i>Onosma</i> <i>bulbotrichum</i> DC.	.۱۵۰
کرسنک، شیدا	ترمیم، التیام زخم، سوختگی	ریشه	Boraginaceae	زنگوله‌ای دانه ریز	<i>Onosma</i> <i>microcarpum</i> DC.	.۱۵۱
تنگ صیاد	ترمیم التیام زخم و سوختگی	ریشه	Boraginaceae	زنگوله‌ای کرک ابریشمی	<i>Onosma sericeum</i>	.۱۵۲
جهمان	درمان تشنج، درمان بیماری روده‌ای	ساقه	Orobanchaceae	گل جالیز	<i>Orobanche alba</i> Steph	.۱۵۳

تنگ صیاد، هلن، کرسنگ	ملین، رفع التهاب پوستی	گل و میوه	Papaveraceae	خشخاش کمرنگ	<i>Papaver argemone</i> L.	.۱۵۴
کاکلک، جهمان، هلن، کرسنگ، شیدا	تسکین سرفه، رفع اسهال، کاهش فشار خون، درمان درد کمر و سیاتیک، خواب آور، ضد اسپاسم، مسکن سرفه	گل و میوه	Papaveraceae	خشخاش هرز، خشخاش کوهی	<i>Papaver dubium</i> L.	.۱۵۵
جهمان، هلن	خواب آور، ضد اسپاسم، مسکن سرفه، ضد تب	گل برگ، دانه	Papaveraceae	نوعی شقایق	<i>Papaver fugax</i> Poir	.۱۵۶
جهمان، تنگ صیاد، هلن، شیدا	جلا دهنده سینه و شش، ضد عفونی کننده محیط	دانه	Zygophyllaceae	اسفند	<i>Peganum harmala</i> L. var. <i>harmala</i> .	.۱۵۷
تنگ صیاد، شیدا	ضد میکروب	اندام هوایی	Labiatae	گوش بره زرد	<i>Phlomis aucheri</i>	.۱۵۸
کاکلک، تنگ صیاد، هلن، کرسنگ، شیدا	درمان سردرد و درد چشم	سرشاخه گلدار	Labiatae	گوش بره	<i>Phlomis olivieri</i> Benth.	.۱۵۹
تنگ صیاد، هلن، کرسنگ، شیدا	ضد قارچ، ضد میکروب	سرشاخه هوایی	Labiatae	گوش بره ایرانی	<i>Phlomis persica</i> Boiss.	.۱۶۰
هلن	بزاق آور، پادزهر، تب بر، خنک کننده، سم زدایی از خون، دافع سنگ کلیه، ضد آسم، ضد استفراغ، ضد سرفه، قایض خونریزی، مدر، مقوی معده	برگ، بذر، ریشه، ساقه	Gramineae	نی	<i>Phragmites australis</i> (Cav) Trin. ex Steud.	.۱۶۱
تنگ صیاد	ضد التهاب	گل آذین، بذر	Umbelliferae	جعفری کوهی زرد	<i>Pimpinella aurea</i> DC.	.۱۶۲
هلن	قایض، مدر، قاعده آور، ضد درد و التهاب، تقویت کننده کلیه و گشاینده انسدادهای کبد، طحال، مثانه و رحم	بذر	Umbelliferae	آنیسون	<i>Pimpinella kotschyana</i> Boiss.	.۱۶۳
هلن، سبز کوه	آرام کردن درد کمر، درد پشت و درد قولنج، ضماد بنه در معالجه ورم‌ها، اسهال، دفع کرم معد، تقویت قدرت حافظه	میوه	Anacardiaceae	بنه	<i>Pistacia atlantica</i> Desf. subsp. <i>Mutica</i>	.۱۶۴
جهمان	قایض، درمان تب و عفونت- های ریوی	دانه	Plantaginaceae	بارهنگ	<i>Plantago lagopus</i> L.	.۱۶۵
رخ، تنگ صیاد، هلن، کرسنگ، شیدا	ضد عفونی کننده، ضد کرم، ضد الزایمر، ضد سرطان، ضد روماتیسم، ضد تومور، ضد التهاب دستگاه گوارش، ضد تب، ضد سرفه، ضد زخم‌های داخلی، بازکننده برونش‌ها، ملین، مسهل، معرق، هضم کننده غذا، خلط آور، محافظ کبد، محرک سیستم ایمنی بدن، شیرافزا، کاهش دهنده چربی خون، مقوی رحم	برگ، دانه	Plantagoneceae	بارهنگ سر نیزه‌ای، کلفور شک	<i>Plantago lanceolata</i> L.	.۱۶۶
رخ، تنگ صیاد، شیدا	ضد التهاب، تقویت کننده سیستم ایمنی بدن، خاصیت دیورتیک، ضد خونریزی، درمان التهاب دهان و حلق	برگ، دانه	Plantagoneceae	بارهنگ	<i>Plantago major</i>	.۱۶۷

تنگ صیاد، هلن، کرسنک، سبزکوه، شیدا	درمان اسهال، آسم و برونشیت، رفع اگزما، سنگ کلیه و مثانه، درد معده، قند خون، میگرن، نفخ معده، مسکن دردهای نقرس و رماتیسم، تاول و سوختگی به شکل کمپرس	سرشاخه گلدار	Polygonaceae	علف هفت بند	<i>Polygonum aviculare</i> L.	.۱۶۸
تنگ صیاد، کرسنک، سبزکوه	قابض، ضداسهال، ضدالتهاب	گیاه شکوفه دار خشک شده	Rosaceae	پنجه برگ	<i>Potentilla reptans</i> L.	.۱۶۹
تنگ صیاد، هلن، کرسنک، شیدا	مقوی دستگاه عصبی، رفع رعشه، بیماری کلیوی، مشکل ادراری، بذر نارس ایجاد حساسیت و خارش پوستی می‌کند.	اندام هوایی	Umbelliferae	جاشیر	<i>Prangos ferulacea</i> (L.) Lindl.	.۱۷۰
تنگ صیاد	کنترل دیابت و کلسترول، پیشگیری مشکلات قلبی و سنگ کیسه صفرا	برگ و گل	Gramineae	ریش سنبل، چمن جو	<i>Psathyrostachys fragilis</i> (Boiss.) Nevski.	.۱۷۱
هلن	پیشگیری و درمان بیماری‌های قلبی عروقی، فشار خون، دیابت و سرطان	میوه، برگ	Punicaceae	انار وحشی	<i>Punica granatum</i> L.	.۱۷۲
سبزکوه	قابض، ضد عفونی کننده، بهبود زخم‌های سرطانی، رفع اسهال - های ساده	برگ، میوه	Fagaceae	بلوط ایرانی	<i>Quercuse branti</i> Lindl.	.۱۷۳
کاکلک، کرسنک، سبزکوه	درمان تنگی نفس، بیماری سل، اولس‌های مثانه	گل‌ها	Ranunculaceae	لاله صحرايي	<i>Ranunculus arvensis</i> L.	.۱۷۴
تنگ صیاد، کرسنک	آرامبخش، برای رفع ناراحتی پوستی و جوش	ریشه، برگ	Ranunculaceae	آلاله	<i>Ranunculus kotschy</i> Boiss.	.۱۷۵
جهمان، تنگ صیاد، کرسنک	ضد تشنج، ضد عفونی کننده، درمان ورم معده	ریشه، سرشاخه گلدار، برگ، دانه	Resedaceae	ورث، اسپرک	<i>Reseda lutea</i> L.	.۱۷۶
تنگ صیاد	ضد تشنج، ضد عفونی کننده، درمان ورم معده	سرشاخه گلدار	Resedaceae	ورث ایرانی	<i>Resede buhseana</i>	.۱۷۷
تنگ صیاد	-	میوه نارس و رسیده، مغز میوه، شیره گیاه	Rhamnaceae	سیاه تنگرس فارسی	<i>Rhamnus persica</i> Boiss. & Hohen.	.۱۷۸
رخ	مقوی معده و اعصاب، کاهش کلسترول خون، سرگیجه و وزوز گوش را کاهش می‌دهد، اسید معده را متعادل می‌کند	گل آذین، ریشه	Polygonaceae	ریواس	<i>Rheum persicum</i> Los.	.۱۷۹
هلن	مقوی قلب و اعصاب، کاهش کلسترول، رفع اختلالات قاعدگی، کاهش خونریزی معده و روده	ریشه، ساقه	Polygonaceae	ریواس	<i>Rheum ribes</i> L.	.۱۸۰
رخ، تنگ صیاد	مدر، ملین، مناسب برای کلیه و کاهش اختلال در مجاری ادرار، ورم مفاصل، نقرس، تب، سرماخوردگی، تولید گلبول قرمز و افزایش ویتامین ث بدن در شرایط سرماخوردگی	گل، میوه	Rosaceae	نسترن وحشی، گل سنگ	<i>Rosa canina</i>	.۱۸۱
تنگ صیاد	ضدمیکروب، ضد ویروس	اندام هوایی	Rubiaceae	روناس پرگل	<i>Rubia florida</i> Boiss.	.۱۸۲
تنگ صیاد، هلن	مدر، افزایش شیر مادران، درمان یبوست، تورم بدن، اشتهای آور، قاعده آور، درمان بیماری پوستی	ریشه گیاه	Rubiaceae	روناس	<i>Rubia tinctorum</i>	.۱۸۳

هلن	ضدتالهاب و ضد عفونی کننده قوی علیه عفونت‌های دهانی یا چشم	برگ، میوه	Rosaceae	تمشک برگ نارونی	<i>Rubus anatolicus(Focke) Focke ex Hausskn.</i>	۱۸۴.
تنگ صیاد	ماده رنگی برای مو، التیام دهنده و بند آورنده خون، اشتها آور، تصفیه کننده خون	تخم	Polygonaceae	ترشک خوشه ای	<i>Rumex conglomeratus</i>	۱۸۵.
کرسنگ، شیدا	صفرآور، ضداسکوربوت، ضما، تصفیه کننده خون، مسهل، ترمیم پوست	بذر، برگ	Polygonaceae	ترشک موج	<i>Rumex crispus L.</i>	۱۸۶.
هلن، کرسنگ	ضد میکروب، ضد عفونی کننده، ضد درد، ضد التهاب، ضد ورم، ضد تب، ضد روماتیسم، قابض، مسکن، کاهش دهنده میل جنسی	پوست و بندرت برگ	Salicaceae	بید	<i>Salix alba L.</i>	۱۸۷.
تنگ صیاد	درمان سردرد، چرک گوش	برگ	Saliceaeae	فوکا، سیاه بید	<i>Salix excels</i>	۱۸۸.
رخ، تنگ صیاد، کرسنگ، شیدا	ضد کرم، قاعده آور، مدر، مسهل، محرک	اندام هوایی	Chenopodiaceae	شور خاردار، چب چاب	<i>Salsola kali L.subsp. Trogus.</i>	۱۸۹.
تنگ صیاد، هلن، کرسنگ، شیدا	ضد درد، آرامش بخش، کاهش قندخون	برگ	Labiatae	مریم گلی شاخ گوزنی	<i>Salvia ceratophylla L.</i>	۱۹۰.
رخ، تنگ صیاد، هلن، کرسنگ	ضدتالهاب، ضداسپاسم، ضدنفخ، مسکن	اندام هوایی	Labiatae	مریم گلی تماشایی	<i>Salvia hydrangea DC.</i>	۱۹۱.
تنگ صیاد، هلن، کرسنگ، شیدا، رخ	ضدمیکروب	سرشاخه گلدار	Labiatae	مریم گلی ارغوانی	<i>Salvia multicaulis Vahl, Enum</i>	۱۹۲.
هلن، کرسنگ، سبزکوه	ضداسپاسم و ضدتالهاب	سرشاخه گلدار	Labiatae	مریم گلی فلسطینی	<i>Salvia palaestina Benth.</i>	۱۹۳.
چهمان، تنگ صیاد، رخ، هلن، سبزکوه، شیدا	دندان درد، درمان عفونت	سرشاخه گلدار، اسانس	Labiatae	مریم گلی اصفهانی	<i>Salvia reuterana Boiss.</i>	۱۹۴.
کرسنگ	درمان بیماری عصبی، رماتیسم، پلی آرتريت	سرشاخه گلدار	Labiatae	مریم گلی	<i>Salvia sclarea L.</i>	۱۹۵.
تنگ صیاد، هلن، کرسنگ	ضد میکروب	اندام هوایی	Labiatae	مریم گلی رز	<i>Salvia virgata Jacq.</i>	۱۹۶.
تنگ صیاد	بیماری‌های قلبی و عروقی و تنظیم فشار خون	برگ	Cruciferae	ساماری سکه‌ای	<i>Sameraria nummularia</i>	۱۹۷.
رخ، تنگ صیاد، کرسنگ	درمان سوختگی‌ها و گرفتگی‌های عضلانی	برگ، میوه	Rosaceae	توت رباهی	<i>Sanguisorba minor Scop.</i>	۱۹۸.
هلن	برای درمان مشکلات پوستی، قابض، معرق	برگ	Rosaceae	توت روباهی	<i>Sanguisorba minor Scop. Muricata (Spach) Briq.</i>	۱۹۹.
هلن، شیدا	ضددرد و ضدتالهاب، خلط آور، ضد عفونی کننده	اندام هوایی	Labiatae	مرزه بختیاری	<i>Satureja bachtiarica Bunge.</i>	۲۰۰.

تنگ صیاد	بیماری‌های پوستی، تصفیه‌کننده خون	ریشه	Dipsacaceae	طوسک زاگرسی	<i>Scabiosa olivieri</i> Coul.	.۲۰۱
تنگ صیاد، کرسنک	کاهش استرس کاهش علائم پائستگی	برگ	Umbelliferae	شانه ونوس قفقازی	<i>Scandix iberica</i> Heldr. ex Boiss.	.۲۰۲
تنگ صیاد، کرسنک	تسکین دهنده، ضد اسپاسم، هاضم، ادرار آور، درمان سرفه خشک	شیره	Compositae	گاو چاق کن	<i>Scariola orientalis</i> (Boiss.) Sojak subsp. Orientalis	.۲۰۳
تنگ صیاد، سبز کوه	خلط آور و نرم کننده سینه و التیام دهنده زخم‌ها	ریشه	Compositae	شنگ اسبی پرشاخه	<i>Scorzonera</i> <i>ramosissimo</i> DC.	.۲۰۴
تنگ صیاد، کرسنک، سبز کوه، شیدا	درمان اگزما	گل	Scrophulariaceae	گل میمونی رگه‌دار	<i>Scrophularia</i> <i>nervosa</i> Benth. subsp. nervosa	.۲۰۵
رخ	درمان آبسه، تومور، جراحت، بیماری‌های پوستی	سرشاخه	Scrophulariaceae	علف خنازیر	<i>Scrophularia</i> <i>striata</i> Boiss.	.۲۰۶
تنگ صیاد	مقوی معده	سرشاخه گلدار و برگ	Labiatae	بشقابی پرساقه، بشقابی کوهستانی	<i>Scutellaria</i> <i>multicaulis</i>	.۲۰۷
رخ	حشره کش، ضد دیابت، کاهش کلسترول خون	سرشاخه گلدار	Caryophyllaceae	مگس گیر، سیلن ایرانی	<i>Silene aucheriana</i> Boiss.	.۲۰۸
رخ، کرسنک	درمان عفونت گوش، سینوزیت، گلورد	سرشاخه گلدار	Caryophyllaceae	سیلن ایتالیائی، سیلن فلسطینی	<i>Silene caesarea</i> Boiss & Bal.	.۲۰۹
هلن، شیدا	مدر، دافع سنگ کلیه، درمان بیماری مثانه و کلیه	ریشه	Umbelliferae	آوندول	<i>Smyrnum</i> <i>cordifolium</i> Boiss.	.۲۱۰
هلن	درمان اسهال خونی، التهاب، تاول، تسکین دردهای عصبی، سردرد، ملین و مسهل	میوه	Solanaceae	تاجریزی سیاه	<i>Solanum nigrum</i> L.	.۲۱۱
کاکلک، کرسنک، شیدا	ضد بیوست، کاهش ترشحات کیسه هوایی صفر، تسکین درد دندان	اندام هوایی	Leguminosae	تلخ بیان	<i>Sophora</i> <i>alopecuroides</i> L.	.۲۱۲
هلن	درمان بیماری‌های خونی و ادراری	بذر	Gramineae	سورگوم	<i>Sorghum</i> <i>halepense</i> L. Pers.	.۲۱۳
هلن	ضدباکتری، آنتی اکسیدان	اندام هوایی	Labiatae	سنبله کوهسری	<i>Stachys acerosa</i> Boiss.	.۲۱۴
رخ، هلن، تنگ صیاد، کرسنک، شیدا	ناراحتی‌های گوارشی، خورد کردن سنگ مجاری ادراری و صفرای	اندام هوایی	Labiatae	سنبله‌ای ارغوانی، اولیله	<i>Stachys inflata</i> Benth.	.۲۱۵
جهمان، تنگ صیاد، رخ، هلن، کرسنک	درمان افسردگی، نشاط آور	سرشاخه گلدار	Labiatae	چای علفی، سنبله‌ای زیبا، چای کوهی	<i>Stachys</i> <i>lavandulifolia</i> Vahl.	.۲۱۶
تنگ صیاد، هلن، کرسنک، شیدا	ضد میکروب	اندام هوایی	Labiatae	سنبله‌ی مودار	<i>Stachys pilifera</i> Benth.	.۲۱۷
هلن، کرسنک	رفع اسهال، درمان دل درد	برگ و سرشاخه گلدار	Labiatae	سنبله تماشایی	<i>Stachys spectabil</i> is Choisy ex DC.	.۲۱۸

تنگ صیاد	مدر، کاهش وزن و دفع چربی	ساقه هوایی	Gramineae	شال دم، استپی ریش‌دار	<i>Stipa barbata</i> Desf.	.۲۱۹
جهمان	اگزما، اسهال خونی و سرماخوردگی	گال و پوست	Tamaricaceae	گز پرشاخه	<i>Tamarix ramosissima</i> Ledeb.	.۲۲۰
هلن، سبزکوه	ضد التهاب، شل کننده عروق خونی، آرامبخش، محرک سیستم گوارشی، قاعده آور و دافع انگل‌های داخلی	اندام هوایی	Compositae	بابونه گاوی	<i>Tanacetum parthenium</i> (L.) Schultz-Bip.	.۲۲۱
رخ، هلن، سبزکوه، شیدا	ضد عفونی کننده، بی حس کننده، ضد جوش، خلط آور، کاهش فشار خون	سرشاخه گل- دار	Compositae	مینای پر کپه	<i>Tanacetum polycephalum</i> Schultz.	.۲۲۲
تنگ صیاد، کرسنگ	دیابت، دفع اوره، کم خونی، کاهش کلسترول، دفع سنگ کلیه، دفع سموم بدن	ریشه، برگ، شیرابه اندام‌ها	Compositae	گل قاصدکوهی	<i>Taraxacum montanum</i> (C.A.Mey.) DC.	.۲۲۳
رخ	مدر، ضد التهاب، کاهش قند، کاهش کلسترول، جلوگیری از کم خونی، مشکلات کیسه صفرا	گل	Compositae	گل قاصد	<i>Taraxacum</i> sp	.۲۲۴
تنگ صیاد، کرسنگ	درمان دردهای عضلانی، سوء هاضمه، نفخ روده، سنگ های صفراوی، درد مفاصل، اگزما و کوفتگی مفید، دیورتیک	ریشه، گل	Compositae	گیاه قاصدک	<i>Taraxacum syriacum</i> Boiss.	.۲۲۵
رخ	ضد تب، ضد درد، کاهش فشار خون، ضد میکروب	سرشاخه گلدار	Labiatae	مریم نخودی شرقی شیرازی	<i>Teucrium orientale</i> L.subsp.orientale	.۲۲۶
تنگ صیاد، هلن، کرسنگ، شیدا	تب بر، ضد سرماخوردگی، کاهش درد قاعدگی، ضد ماتیسم، تقویت لته‌ها	سرشاخه گلدار	Labiatae	مریم نخودی اسپانیایی، کلپوره، چز کوهی	<i>Teucrium polium</i> L.	.۲۲۷
هلن، سبزکوه	قاعده آور، مدر، کاهش قند خون	اندام هوایی	Labiatae	مریم نخودی باتلاقی	<i>Teucrium Scordium</i>	.۲۲۸
کاکلک، هلن، شیدا	خلط آور و ضد سرفه	سرشاخه	Labiatae	آویشن دنايي	<i>Thymus daenesis</i> Celak subsp. daenesis	.۲۲۹
تنگ صیاد، سبزکوه	درمان زخم پوست، زگیل، کچلی سر، سرفه، پاکسازی کبد	برگ و گل	Compositae	شنگ	<i>Tragopogon graminifolius</i> DC.	.۲۳۰
رخ، تنگ صیاد، کرسنگ	درمان زخم پوست، زگیل، کچلی سر، سرفه، پاکسازی کبد	گل	Compositae	شنگ نوک دراز	<i>Tragopogon longirostris</i> Bisch.	.۲۳۱
تنگ صیاد	درمان شکستگی استخوان	اندام هوایی	Boraginaceae	فانوس آبی ایرانی	<i>Trichodesma aucheri</i> DC.	.۲۳۲
هلن، کرسنگ	درمان پسراریس، اگزما و دیگر جوش‌ها، کاهش سرفه کودکان، جلوگیری از سرطان پروستات و اندومتر، کاهش علائم یائسگی	اندام هوایی	Papilionaceae	شبدر قرمز	<i>Trifolium pratense</i> L.	.۲۳۳
تنگ صیاد، هلن، کرسنگ	تب بر، سرماخوردگی، ضد التهاب، برونشیت، سیاه سرفه، درمان درد مفاصل و نقرس	برگ	Papilionaceae	شبدر سفید، شبدر خزنده	<i>Trifolium repens</i> L.	.۲۳۴

۲۳۵	Trigonella sp.	شنبليله	Fabaceae	برگ، دانه	اثرات مفيد در افراد ديابتی، سل ریوی و استخوانی، تقویت دستگاه هاضمه، گشاد کنندهی عروق	رخ، هلن، کرسنک
۲۳۶	<i>Tripleurospermum disciforme</i> (C. A. Mey) Schultz-Bip.	بابونه کاذب	Compositae	اندام هوایی	رفع اختلال هاضمه، کاهش فشار خون، رفع ناراحتی‌های زنانه، تسکین ورم، رفع تب و لرز، التیام زخم	هلن، کرسنک، سبزکوه
۲۳۷	<i>Triticum aestivum</i> L.	گندم خوراکی	Poaceae	میوه	ملین، اشتهاآور، مقوی مادران شیرده، تقویت ازدیاد قوه باه، جلوگیری از ریزش موی سر	رخ
۲۳۸	<i>Typha latifolia</i> L.	لویی	Typhaceae	اندام هوایی	مدر، قابض، قاطع خونریزی، التیام زخم، تب بر، ترشحات مفرط بعد از زایمان را خشک می‌کند. التهاب و ورم پستان را رفع می‌کند	کرسنک
۲۳۹	<i>Vaccaria pyramidata</i> Medicus.	صابونک، جنجنگ	Caryophyllaceae	ریشه	مدر، رفع رماتیسم، تقرس، بیماری‌های مجاری ادراری و پوست، کاهش کم خونی دختران جوان، تسکین خارش و تحریکات جلدی	کرسنک، سبزکوه، شیدا
۲۴۰	<i>Valeriana sismibriifolia</i> Vahl.	والرین کوهستانی،	Valerianaceae	ریشه	آرامبخش، کاهش بیخوابی	تنگ صیاد، هلن، شیدا
۲۴۱	<i>Coronilla varia</i> L.	یونجه تاجی	Fabaceae	اندام هوایی	ملین، مدر بول، تسکین دهنده اضطراب قلبی و تسکین دهنده آسم	کرسنک
۲۴۲	<i>Varthemia persica</i> DC.	عطر سنگ	Compositae	گل، میوه، اندام هوایی	کاهش قند خون، ضد قارچ، ضد باکتری	تنگ صیاد
۲۴۳	<i>Verbascum nudicaule</i>	گل ماهور ساقه عربیان	Scrophulariaceae	برگ، گل	درمان آسم، سرفه‌های مزمن، ذات الریه	تنگ صیاد
۲۴۴	<i>Verbascum orientale</i>	گل ماهور شرقی	Scrophulariaceae	برگ، گل	معرق، خلط آور و قی آور، برگ تازه به صورت کمپرس در التیام زخم استفاده می‌شود	تنگ صیاد
۲۴۵	<i>Verbascum songaricum</i> Schrenk	گل ماهور شرقی	Scrophulariaceae	برگ، گل	درمان آسم، سرفه مزمن، ذات الریه	جهمان
۲۴۶	<i>Veronica anagalis-aquatica</i> L.	سبزاب آبی جویباری	Scrophulariaceae	همه‌ی بخش‌های گیاه	ادرار آور، تنظیم قاعدگی، آرامبخش، تصفیه کننده خون	رخ، تنگ صیاد، هلن، کرسنک
۲۴۷	<i>Vicia Ervilia</i> (L.) Willd	گاو دانه، کرسنه	Fabaceae	اندام هوایی	مسهل و ادرار آور، تهوع و استفراغ را تسکین می‌دهد، ناراحتی کلیوی، یرقان و درد طحال را از بین می‌برد. محلول آن برای رفع جوش، کک و مک مناسب است	کرسنک، شیدا
۲۴۸	<i>Vitis vinifera</i> L.	انگور	Vitaceae	میوه، هسته‌ی برگ	تقویت کننده کبد و صفرا، آنتی‌اکسیدان و آرامبخش، خارج کننده سموم از بدن و ضد تجمع پلاکت‌ها، کاهنده چربی و فشار خون، مقوی و ضد التهاب، خنک کننده و تب‌تر، برطرف کننده نارسایی‌های عروقی (از جمله واریس)، ضد ویروس، کاهنده التهابات مفصلی	کرسنک
۲۴۹	<i>Xanthium spinosum</i> L.	زردینه	Compositae	اندام هوایی، ریشه، میوه	مدر، قابض، رنگ موی زرد	تنگ صیاد

تنگ صیاد، هلن، سبزکوه	ضدباکتری	اندام هوایی، ریشه، میوه	Compositae	زردینه خاردار	<i>Xanthium strumarium</i> L.	۲۵۰
جهمان، هلن، کرسنگ، شیدا	درمان ناباروری، خلط آور، ضد عفونی کننده روده	سرشاخه گلدار	Labiatae	کاکوتی کوهی	<i>Ziziphora clinopodioides</i> Lam.	۲۵۱
رخ، تنگ صیاد	مقوی معده، بادشکن، رماتیسم، قاعده آور، مقوی قلب	اندام هوایی	Labiatae	کاکوتی کوهی، مشک طرامشک	<i>Ziziphora clinopodioides</i> Lam. subsp. <i>rigida</i> (Boiss.) Rech. f.	۲۵۲
جهمان، رخ، تنگ صیاد، شیدا، هلن، کرسنگ	مقوی معده، ضد عفونی کننده مجاری تنفسی	سرشاخه گلدار	Labiatae	کاکوتی	<i>Ziziphora tenuior</i> L.	۲۵۳

نتیجه گیری

همان طور که نتایج تحقیقات این پژوهش نشان می دهد گونه های گیاهان دارویی در طبیعت استان چهارمحال و بختیاری بسیار زیاد است که توسط عموم مردم در شهر و روستاها برای مصارف دارویی جمع آوری می شوند. با توجه به بررسی های انجام شده از ۳۱۶ گونه های گیاهی جمع آوری شده در منطقه ی شیدا، ۴۴/۹٪ گونه های دارویی (وهایی و همکاران، ۲۰۱۹)، در منطقه تنگ صیاد از ۲۹۴ گونه ی گیاهی، ۱۲۶ گونه دارویی معرفی شده (حیدری و همکاران، ۱۳۹۷)، در منطقه کالک ۱۵۸ گونه گیاهی شناسایی شده که ۵۹ گونه دارویی (نقی پور برج و همکاران، ۱۳۹۵)، در منطقه ی سبزکوه ۱۶۰ گونه دارویی (اسدی بروجنی و همکاران، ۱۳۹۸)، در منطقه ی هلن از ۳۹۲ گونه گیاهی ۱۶۶ گونه دارویی معرفی شده (غلامی و شیرمردی، ۲۰۱۷)، در منطقه ی جهمان از ۱۴۹ گونه گیاهی جمع آوری شده ۵۹ گونه گیاهی کاربرد دارویی دارند (نقی پور برج، ۲۰۱۹). در منطقه کوه شیت ۱۹۹ گونه گیاهی شناسایی شده که از بین آن ها ۴۳ گونه کاربرد دارویی دارند (دهقانی و همکاران، ۲۰۱۶). در کوه رخ طبق نتایج قاسمی و همکاران (۲۰۱۵) ۸۵ گونه گیاهی شناسایی شده که از بین آن ها ۴۳ گونه کاربرد دارویی و سنتی دارند. اما در تحقیقات آربین منش و همکاران (۲۰۰۹) ۲۳۲ گونه شناسایی شده که از این تعداد، ۶۰ گونه دارای خواص دارویی هستند. در نقاط مختلف دنیا روش های درمانی طبیعی مانند استفاده از گیاهان دارویی، مورد توجه اقشار کم درآمد و پر درآمد می باشد. به علاوه بازار خاص گردشگری گیاهان دارویی با تأکید بر طب سنتی که به نحوی شاخه ای از گردشگری درمانی است، خود می تواند راهکاری برای حفظ این میراث فرهنگی ناملموس در ایران زمین باشد. در بین لیست گیاهان دارویی بالا، مریم گلی، علف هفت بند، اسفند، پونه، بومادران، ختمی، تره کوهی، موسیر، بارهنگ، گل گندم، کنگر خوراکی، شاهتره، گل راعی، پنیرک، آویشن، کاکوتی، شیرین بیان، کاسنی، موجه، مرزه بختیاری، بابونه چشم گاوی، شنگ و گل ارونه به وفور در بین مردم محلی برای مصارف دارویی و خوراکی استفاده می شوند. برای مثال هرسال کنگر، موسیر، شنگ، نعناع، چویل و پونه از طبیعت جمع آوری می شود و به عنوان طعم دهنده داخل ماست، دوغ، کشک و یا داخل غذاهای مختلف به شکل تازه یا خشک مورد استفاده قرار می گیرند. همان طور که در جدول (۱) مشاهده می کنید گیاهان مریم نخودی، گل قاصد، علف هفت بند، مورد، گیاه مرغ، یونجه برای کاهش قند استفاده می شوند. برای کاهش فشار خون گیاهان دارویی مریم نخودی، ریواس، بارهنگ، ارس، یونجه باغی، درمنه و ... استفاده می شود. گیاهان دارویی زیره، بومادران، کاکوتی، تلخ بیان، تاجریزی، مریم گلی، نسترن وحشی، ریواس، بلوط، علف هفت بند، بارهنگ، مورد، شیرین بیان، خاکشیر، کتان، ارس، گل راعی، گل ارونه، هوفاریقون، چویل، آنقوزه، منداب، شیرخشت، درمنه، داغداغان، موجه برای رفع مشکلات مختلف گوارشی استفاده می شوند. همچنین گل قاصد، بارهنگ، ترتیزک، چویل، کنگر خوراکی و غیره برای کاهش چربی خون کاربرد دارویی دارند. در ادامه به اهمیت رشد گیاهان دارویی در این استان می پردازیم.

یکی از گیاهان دارویی مهم آویشن است که طبق گزارشات گیاهشناسان در برخی مناطق آویشن دناپی (*Thymus daenensis*) گزارش شده است. این گیاه به عنوان ضدنفخ، هضم کننده غذا، ضد اسپاسم، ضد سرفه و خلط آور استفاده می شود. محققان میزان ترکیبات مونوترپن را در این گیاه ۷۹/۶ درصد گزارش کردند که تیمول به عنوان مهمترین ترکیب با ۷۴/۴ درصد، میزان بالایی را به خود اختصاص داده است (نیک آور و همکاران، ۱۳۸۳). در مطالعاتی که روی گونه های آویشن دناپی (*Thymus daenensis*) و آویشن باغی (*Thymus vulgaris*) در استان چهارمحال و بختیاری انجام شد، ترکیبات تیمول، کارواکرول، گاماترپینن، پ-سیمین و بتاکاریوفیلن مهمترین ترکیبات در هر دو گونه آویشن بودند. اما در حالت کلی میزان ترکیبات کارواکرول، گاماترپینن، پ-سیمین تحت شرایط تنش کم آبی افزایش و تیمول کاهش یافت (علوی سامانی و همکاران، ۲۰۱۳). در

مطالعه‌ای دیگر نتایج نشان داده که تحت شرایط تنش آبی عملکرد گیاه، ترکیب کاربوفیل و کارتنوئید در آویشن نادای کاهش می‌یابد اما میزان اسانس افزایش یافت (Bahreininejad et al, 2008). سعیدی و همکاران (۲۰۱۶) با استخراج اسانس از آویشن باغی (*Thymus vulgaris*) رشد یافته در شرایط آب و هوایی شهرکرد، تیمول (۳۳/۲٪)، گاماترپینن (۱۸/۵٪)، پ-سیمین (۱۰/۹٪)، لینالول (۵٪) را به عنوان مهمترین ترکیبات گزارش کردند (سعیدی و همکاران، ۲۰۱۶). بابونه چشم گاوی (مخلصه) نیز از گیاهان دارویی با ارزش این استان می‌باشد و ترکیبات کامفن با ۹/۶٪ و کامفور با ۶۳٪ گزارش شده که خواص دارویی بالایی دارد (Haziri et al, 2009). همچنین مخلصه کشت شده در شهرکرد دارای ۷/۲٪ کامفن، ۲/۲۷٪ پ-سیمین، ۳۸/۸۸٪ کامفور، ۸/۶۶٪ بورنیل استات در مرحله ۵۰ درصد گلدهی بود و در مرحله ۱۰۰ درصد گلدهی دارای ۲/۵۸٪ پ-سیمین، ۴۴/۶٪ کامفور، ۴/۴۲٪ بورنول، ۱۲/۰۸٪ بورنیل استات و ۲/۵۴٪ بورنیل ایزووالرات می‌باشد که نسبت به میزان این ترکیبات در مناطق دیگر مانند بیرجند، شاهرود، اصفهان بیشتر است (Abdollahi Arjenki et al, 2016). طبق مطالعات قاسمی پیربلوطی و همکاران (۲۰۱۶) اسانس چویل‌های یافت شده در استان چهارمحال و بختیاری بین ۰/۳۲ تا ۰/۶۱ میلی‌لیتر در صد گرم بود. مونوترپن‌های هیدروکربن حدود ۶۱/۸ تا ۷۷/۳٪ از کل ترکیبات این گیاه را شامل شدند و ترکیبات عمده شناسایی شده در این گیاه شامل آلفا پینن (α -pinene) بین ۱۶/۸۴ تا ۳۵/۸۶٪، سیس بتا-اسیمین (*cis*- β -ocimene)، سابینین (*sabinene*) بین ۱/۳۵ تا ۱۳/۲۳٪، ترانس بتا-اسیمین (*trans*- β -ocimene) با ۲/۴۷ تا ۲/۹۹٪، آلفا فلاندرن (*a-phellandrene*) بین ۰/۳۸ تا ۷/۵٪، بتا فلاندرن (β -*phellandrene*) بین ۰ تا ۷/۴۰٪، تیمول (*thymol*) بین ۰/۱۸ تا ۶/۸۶٪ و میرسن 63/2 (*myrcene*) تا ۳/۵۹٪ بودند (Ghasemi Pirbalouti et al, 2016). همچنین در شرایط آب و هوایی شهرکرد ترکیبات مهم گیاه *Achillea millefolium* شامل کریزانتیل استات (۲۷/۱۹٪)، سیس کریزانتول (۱۳/۶٪)، ژرمارکن دی (۷/۲۴٪)، بتاکاریوفیلن (۶/۶۹٪) بودند (سعیدی و همکاران، ۱۳۹۷). علاوه بر این در گونه‌ی دیگر بومادران (*Achillea wilhelmsii* K.Koch) رشد یافته در استان چهارمحال و بختیاری، کریزانتون (*chrysanthenone*) با ۳۸/۸٪، ترانس-کارول (*trans-carveol*) با ۲۷/۵٪، لینالول (*linalool*) با ۲۶/۱٪، کامفور (*camphor*) با ۱۹/۹٪، فیلفلون (*filifolone*) با ۱۹/۷٪، او ۸ سینتول (۱۸-cineole) با ۱۶/۷٪، آلفا پینن (α pinene) با ۱۱/۸٪، ترانس-پیپریتول (*trans-piperitol*) با ۱۱/۷٪، گاما-کاریوفیلن (β -*caryophyllene*) با ۱۱/۲٪، گاما-نرولیدول (*(E)*-nerolidol) با ۱۰/۸٪، لواندولیل استات (*lavandulyl acetate*) با ۱۰/۰٪ به عنوان ترکیبات غالب این گیاه گزارش شدند (Saeidi et al, 2018).

آزاده و همکاران (۲۰۱۹) ترکیبات فیتوشیمیایی و خاصیت آنتی‌اکسیدانی گونه‌های مختلف ختمی (*Alcea* sp.) رشد یافته در مراتع استان چهارمحال و بختیاری را بررسی کردند نتایج نشان داد میزان ترکیب فنولی بین ۲۶/۸۳ تا ۸۲/۵۹ میلی‌گرم گالیک اسید در گرم وزن خشک عصاره بود. میزان آنتوسیانین ۹۳۴/۹۸ میلی‌گرم بر میلی‌لیتر در گونه‌ی *A. aucheri* با گل‌های قرمز یافت شد در حالی که در گونه‌ها با گل‌های سفید این ترکیب کمتر بود. بیشترین میزان فلاونوئید با ۱۶/۱۵ میلی‌گرم کوئرستین بر گرم وزن خشک عصاره، در گونه‌ی *A. Koelzii* یافت شد. بیشترین میزان موسیلاژ نیز ۳۲ درصد در گونه‌ی *A. arbelemensis* یافت شد. نتایج نشان داد ظرفیت آنتی‌اکسیدانی گونه‌هایی که دارای محتوای آنتوسیانین بالاتری هستند بیشتر است. بالاترین میزان مهار رادیکال آزاد به گونه *A. aucheri* با مقدار IC50 ۳۴/۰۶ میلی‌گرم بر میلی‌لیتر تعلق داشت (آزاده و همکاران، ۱۳۹۶). سعادت جو و همکاران (۲۰۱۸) گونه‌های مختلف مریم گلی را بررسی کردند و درصد اسانس را بین ۰/۰۳ تا ۰/۰۵ (w/w) گزارش کردند و بالاترین درصد اسانس به ترکیبات کاربوفیلن اکساید (*caryophyllene oxide*) با ۵۲/۴٪، بتا-کاریوفیلن (*(E)*-*caryophyllene*) با ۳۷/۷٪، ژرمارکن-ب (*germacrene-B*) با ۳۵/۵٪، ژرمارکن-د با 8/23٪ (*germacrene-D*)، آلفا پینن (α -pinene) با ۱۷/۲٪، بی سیکلوژرمارکن (*bicyclgermacrene*) با ۱۵٪، اسپاتولنول (*spathulenol*) با ۱۵٪، لینالول استات (*linalool acetate*) با ۱۴/۴٪ تعلق داشت (سعادتجو و همکاران، ۲۰۱۸). کانانی و همکاران (۲۰۱۱) با تجزیه اسانس دانه‌های آنقوزه ترکیبات، آلفا-ترپینیل استات (*(\alpha*-*terpinyl acetate*) با ۷۳/۳٪، ۲ و ۳ و ۴-تری متیل تیوفن (۳،۴-*trimethylthiophene*) با ۴۹٪، سابینین (*sabinene*) با ۷۵/۳٪، وربنون (*verbenone*) با ۶۴/۴٪، بتاپینن (β -pinene) با ۵۹ تا ۶۶/۳٪، زد-بوسیمین (*(Z)*- β ocimene) با ۱۴/۷٪ را گزارش کردند (Kanani et al, 2011).

همان طور که مشاهده می‌شود گیاهان پرکاربرد دارویی در صنعت داروسازی و طب سنتی در مراتع به فراوانی یافت می‌شوند همچنین تحقیقات گذشته، نشان می‌دهد که گیاهان دارویی رشد یافته در مراتع و شرایط آب و هوایی این استان، دارای درصد بالایی از ترکیبات با ارزش دارویی هستند. با توجه به اهمیت و توجه به این گیاهان از حیث موضوعات گیاهشناسی، خاصیت دارویی در طب سنتی، کاربرد در ساخت داروهای گیاهی در طب مدرن، می‌توانیم با توسعه‌ی گردشگری گیاهان دارویی به معرفی بهتر این گیاهان، معرفی استان از نظر رویشگاه گیاهان دارویی در کشور، آموزش خواص دارویی گیاهان در طب سنتی، ایجاد انگیزه برای کشت و پرورش گیاهان دارویی در زمین‌های زراعی و مراتع برای افراد جویای کار، ترغیب سرمایه‌گذاران برای سرمایه‌گذاری روی توسعه‌ی کشت و فرآوری گیاهان دارویی برداریم. مطالعات نشان می‌دهد که برخی کشورهای در حال توسعه پیشرفت‌های خوبی در زمینه گردشگری گیاهان دارویی داشته‌اند و این بازار خاص گردشگری در حال پیشرفت می‌باشد. در

کشورهایی مانند هند، چین و تایلند روی گردشگری درمانی برنامه‌ریزی بلند مدت شده است (مؤیدنیا و همکاران، ۱۳۹۵). بنا به اعتقاد صاحب‌نظران مربوطه، طب سنتی و گیاهان دارویی یکی از جاذبه‌های مهم گردشگری است که می‌تواند سبب افزایش جذب گردشگران شود (باقری، ۲۰۱۰). با توجه به جمعیت زیاد گیاهان دارویی، استان چهارمحال و بختیاری دارای پتانسیل خوبی برای مقاصد گردشگری گیاهان دارویی می‌باشد بنابراین باید بستری برای جذب گردشگران فراهم شود. برای مثال می‌توان باغ-های گیاه‌شناسی، پارک‌های گردشگری، کلکسیون گیاهان دارویی وهرباریوم‌ها را ایجاد کرد که در آن‌ها می‌توان طیف گسترده‌ای از گیاهان به ویژه گیاهان دارویی را کشت و نام‌های علمی، خواص دارویی و کاربردهای آن‌ها در طب سنتی را برای گردشگران به نمایش گذاشت. در فضاهای مذکور می‌توان به آموزش و پژوهش در زمینه علوم گیاهی به ویژه گیاهان دارویی و طب سنتی و انتقال این دانش به توریست‌ها و علاقه‌مندان داخلی و خارجی پرداخت. و شرایطی را برای گردشگران ایجاد کرد که بتوانند بعد از آموزش روش‌های کاشت، داشت و برداشت گیاهان، خود عملیات کاشت و یا برداشت را انجام دهند تا بتوانند تجربه‌های مفید خود را در اختیار افراد علاقه‌مند دیگر بگذارند و ترغیب به کشت و توسعه گیاهان دارویی شوند. گیاهان دارویی علاوه بر کاربردهای درمانی به عنوان بخشی از طبیعت با رنگ و عطر خود، تنوع و زیبایی را به مناظر می‌بخشند و مکانی برای استراحت و تفریح گردشگران در فضای باز فراهم می‌کنند. از طرفی دیگر، کاهش استرس، مشکلات روحی و روانی افراد با تأکید بر روش آروماتراپی در این فضاها، بسیار چشمگیر است. علاوه بر این می‌توان در فضاهای ایجاد شده سوغات و صنایع دستی این استان مانند انواع لبنیات محلی از جمله کشک، قارا (قره قوروت)، پنیر محلی، انواع ماست و همچنین عسل‌های وحشی کوهستانی و گیاهان دارویی و معطر، کرفس کوهی، گردو، بادام، صنایع دستی همچون چوقاق، خرسک، سیاه چادر، نمد و همچنین غذاهای منحصر به فرد استان مانند کباب بختیاری، آش دوغ، آش سنگ و موجه، کال جوش (کله جوش)، آگردگ، کچی شیر، گردو پلو، آماج، اوگندی، نان گرده، نان چپه، نان یوخا، نان کاکولی، نان بلوط و دمنوش‌های محلی مانند دمنوش نعنای فلفلی، زنجبیل، چای کوهی، دارچین، هل، آویشن و غیره را به فروش رساند. معرفی مناطق غنی از گیاهان دارویی و آموزش فرهنگ کاشت، داشت، برداشت و استفاده از گیاهان دارویی و معطر، آگاهی از ارزش‌های طبیعی منطقه و ضرورت حفظ آن‌ها به افراد غیر بومی می‌تواند سبب افزایش جذب گردشگران و رونق اقتصادی شود. علاوه بر این، آموزش گیاهان دارویی، فرهنگ استفاده از آن‌ها، به نسل‌های جدید برای حفظ طبیعت و فرهنگ منطقه از اهمیت بسیاری برخوردار است (شکوری و همکاران، ۲۰۱۲). همچنین تعامل با افراد خارج از جامعه باعث افزایش آگاهی از موضوعات واقعی می‌شود که بر جوامع بومی تأثیر می‌گذارد. گردشگران، گیاهان دارویی و روش‌های مصرف آن‌ها را به طور مستقیم با فرهنگ مصرف و نوع گونه‌های گیاهی مناطق خود مقایسه می‌کنند (کارلی لوسنر، ۲۰۰۸) و با فرهنگ مردم بومی، اعم از غذایی، لباس، محصولات و صنایع دستی استان بیشتر آشنا می‌شوند. همچنین منابع طبیعی تجدید پذیر گیاهان دارویی، فرآوری آن‌ها، تهیه محصولات و سوغات استان و فروش آن‌ها، باعث ایجاد فرصت‌های شغلی برای تعداد زیادی از کارگران مشاغل مختلف می‌شود. علاوه بر این، جابجایی کارخانه‌های تولیدی از مراکز صنعتی و ایجاد کارخانه‌های کوچک‌تر در مناطق روستایی را تسهیل خواهد کرد (رکوسکا و همکاران، ۲۰۰۲). بنابراین با توجه به اثرات مفید گردشگری درمانی با استفاده از گیاهان دارویی و طب سنتی که خود یکی از سودآورترین شاخه‌های گردشگری است، فراهم کردن زمینه‌ای برای جذب گردشگران در نواحی روستایی می‌تواند زمینه‌های توسعه پایدار روستایی را فراهم کند (عباس زاده و همکاران، ۲۰۱۳). بنابراین توسعه گردشگری سلامت مبتنی بر گیاهان دارویی و طب سنتی در این استان علاوه بر ایجاد فضای مناسب و مهیج برای گردشگران، محیط‌های روستایی را تبدیل به محیطی پویا، حمایتی و انگیزشی برای کارآفرینی زنان و جوانان بیکار خواهد کرد. سبب رونق اقتصادی شده و فرهنگ زیبای مردم استان، عادات غذایی، صنایع دستی و محصولات لبنی، مصرف سنتی گیاهان دارویی که میراث گذشتگان این سرزمین است را می‌توان به گردشگران داخلی و خارجی انتقال داد.

منابع

- اسدی بروجنی اسماعیل، ابراهیمی عطاءالله، شاهرخی اصغر و شیرمردی، حمزه علی، (۱۳۸۸)، «معرفی سیمای پوشش گیاهی و جمع‌آوری رستنی‌های منطقه حفاظت شده سبزکوه»، اداره کل محیط زیست استان چهارمحال و بختیاری، ۱۱-۱۰۰.
- حیدری قهفرخی زهرا، توکلی مریم و طهماسبی پژمان، (۱۳۹۱)، «بررسی فلوریستیک منطقه حفاظت شده تنگ صیاد شهرکرد»، اولین همایش ملی حفاظت و برنامه ریزی محیط زیست. ۱-۱۱.
- مؤیدنیا، مانده، ترابی فارسانی، ندا و زینلی، حسین، (۱۳۹۵)، «بررسی استراتژی های نوآورانه در توسعه گردشگری گیاهان دارویی (منطقه مورد مطالعه اصفهان)». پایان نامه کارشناسی ارشد رشته مدیریت جهانگردی گرایش برنامه ریزی توریسم. دانشکده کارافرینی هنر و گردشگری، دانشگاه هنر اصفهان، ۸۸ صفحه.
- نقی پور برج علی اصغر، قهساره اردستانی الهام، طاهری فاطمه و نوروزی، سحر (۱۳۹۵)، «بررسی گیاهان دارویی منطقه کالک در چهارمحال و بختیاری»، اولین همایش ملی منابع طبیعی و توسعه پایدار در زاگرس مرکزی، شهرکرد، دانشگاه شهرکرد.
- Abbaszadeh, M. R., Vesal, Z. and Hosseini, N. (2013). A study of rural tourism with a therapeutic approach (traditional medicine, medicinal plants) Case study (side section of Binalood city), The first national conference on tourism, geography and sustainable environment, Hamedan, Hegmataneh Association of Environmental Assessors.
- Arian Manesh, R., Sahebi, S. J. and Rahimi Nejad, M. R. (2009). Introduction of medicinal plants in Gardaneh Rokh region (Chaharmahal and Bakhtiari province), Journal of Investigation and Application of Medical Plants 1: 11-16.
- Bagheri, T. (2010). Traditional medicine, one of the tourist attractions. Institute of Humanities and Cultural Studies, Comprehensive Portal of Humanities 12: 76-77.
- Carly Leusner, M. (2008). Growing Plants, Tourism, and Medicines: A perspective from Ecuador's Amazonia Division <http://www.yanapuma.org/pdf/Growing%20Plants,%20Tourism%20and%20Medicines-%20A%20Perspective%20from%20Ecuador's%20Amazonia>.
- Dehghani, R., Sharifi-Tehrani, M. and Shirmard, H. A. (2016). Floristic study of Sheet Mountain in Chaharmahal and Bakhtiari province, Iran, Taxonomy and Biosystematics 26, 61-76.
- Ghassemi Dehkordi, N., Ghanadian, M., Ghaem maghami, L. and Saeedifar, S. (2015). Collection, Identification, and Evaluation of the Traditional Applications of Some Plants of the Gardaneh Rokh in Chaharmahal & Bakhtiari Province, Journal of Islamic and Iranian Traditional Medicine 6 (1):80-88
- Gholami, P. and Shirmoradi, H. A. (2017). Introduction and Protective Categorization of Medicinal Plant Species in the Protected Region of Helen in Chaharmahal va Bakhtiari Province, Journal of Plant and Ecology 50.
- Goodasiaei, E. and Nejad Mohammad Namaghi, A. (2019). Tourist Attractions of Medicinal Plants and Its Role in Empowering Rural Women, National Conference on Women and Rural Tourism Development. Kashmar - Payame Noor University Kashmar, Ferdowsi University of Mashhad.
- Khaksari, A. and Abbasi, M. (2013). Identifying tourism potentials in Kuhrang and proposing appropriate solutions for its tourism development, Scientific-Research Quarterly of Geographical Data 22: 106-114.
- Moradi, M., Banihashemi, E. and Tahmasbi, P. (2018). Flora, Life Forms and Chorotypes and Pharmaceutical and Industrial Applications of Plant Species of the Tang Sayyad Area (Chaharmahal Va Bakhtiari Province). Forest Strategical Approachment Journal 3(8): 1-31.
- Naghipour borj, A. A. (2019). Medicinal plants of Jahman area in Chaharmahal va Bakhtiari province, Iran. In: 1st International Conference and the 4th National Conference on Conservation of Natural Resources and Environment, Ardabil, Iran.
- Reckoska, G., Reckoski, R. and Mickovski, A. (2002). Ekoturizam izdrava hrana, Turizam, Prirodno-matematički fakultet. Novi Sad, Srbija 6: 41-42.
- Shakoor, A., Shamsoddini, A. and Moradian, F. (2012). The Place of Medicinal Ornamental Plants in attracting Tourists to Fars Province (Iran). Journal of Tourism and Hospitality Research 2(1): 71-88.
- Shirmardi, H., Fayaz, M., Farahpour, M. and Mozaffarian, V. (2011). Conservation value of flora of Karsanak area in Chaharmahal & Bakhtiari provinve. Forest and Range Prtection research 2(18): 124-136.

- Vahabi, M. R., Tarkesh Esfahani, M., Farhang, H. R. and Salehi Ardali, A. (2019). The investigation of the flora, life forms and chorotypes of the plants in the Sheida Protected Area Chaharmahal va Bakhtiari Province, Iran, *Journal of Plant Research* 31: 335-345.
- Jianu, O. C., Mișcă, C. Goleț, I., Gruia, A. T. and Horhat, F. G (2014). *Thymus vulgaris* essential oil: chemical composition and antimicrobial activity, *Journal of medicine and life* 7 (Spec Iss 3): 56-60.
- Haziri, A., Govori-Odai, S., Ismaili, M., Faiku, F. and Haziri, I. (2009). Essential Oil of *Tanacetum parthenium* (L.) from East Part of Kosova, *American Journal of Biochemistry and Biotechnology* 5(4): 226-228.
- Javidnia, K., Miri, R., Edraki, N., Khoshneviszadeh, M. and Javidnia, A. (2006). Constituents of the volatile oil of *Ferulago angulata* (Schlecht.) Boiss. from Iran, *Journal of essential oil research* 18(5): 548-550.
- Saeidi, K., Lorigooini, Z., Karimi, M., Mokhtarian, F. and Azade, Z. (2018). The comparison of essential oil composition from *Thymus vulgaris* L., *Melissa officinalis* L. and *Achillea millefolium* L. in Shahrekord climate condition, *Eco-phytochemical Journal of Medicinal Plants* 6(3): 21-31.
- Kanani, M. R., Rahiminejad, M. R., Sonboli, A., Mozaffarian, V., Osaloo, S. K. and Ebrahimi, S. N. (2011). Chemotaxonomic significance of the essential oils of 18 *Ferula* species (Apiaceae) from Iran, *Chemistry & Biodiversity* 8(3): 503-517.
- Ghasemi Pirbalouti, A., Izadi, A., Malek Poor, F. and Hamed, B. (2016). Chemical composition, antioxidant and antibacterial activities of essential oils from *Ferulago angulate*, *Pharmaceutical Biology* 54(11): 2515-2520.
- Alavi-Samani, S.A., Ghasemi Pirbalouti, A., Ataei Kachouei, M. and Hamed, B (2013). "The influence of reduced irrigation on herbage, essential oil yield and quality of *Thymus vulgaris* and *Thymus daenensis*", *Journal of Herbal Drugs* 4(3): 109-113.
- Bahreinejad, B., Razmjoo, J. and Mirza, M. (2013). Influence of water stress on morpho-physiological and phytochemical traits in *Thymus daenensis*, *International Journal of Plant Production* 7: 155-166.
- Abdollahi Arienki, R. (2016). Phytochemical characteristics variation of different populations of *Tanacetum parthenium* cultivated in Shahrekord climatic, *Journal of Herbal Drug* 7(3): 215-222 .
- Saadatjoo, B., Saeidi, K., Mohammadkhani, A. and Shirmardi, H.A. (2018). Assessment of Variation in Essential Oil Content and Composition within and Among *Salvia* sp. From Southwest Iran, *Journal of Essential Oil Bearing Plants* 21(1): 237.